

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยเรื่อง “ การทำหน้าที่เผยแผ่ธรรมะของพระสงฆ์เพื่ออบรมบ่มเพาะศีลธรรมให้พุทธศาสนิกชน กรณีศึกษาพระสงฆ์ผู้ผ่านการอบรมหลักสูตรนักเผยแผ่ธรรมะทางวิทยุกระจายเสียง โดยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ร่วมกับ สถาบันการประชาสัมพันธ์ กรมประชาสัมพันธ์ ” ผู้วิจัยได้ศึกษากรอบแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อนำมาประกอบการวิเคราะห์ผลการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่

1. แนวคิดเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา
 - พุทธศาสนาในสังคมไทยยุคปัจจุบัน
 - หน้าที่ของพระภิกษุสงฆ์ในการเผยแผ่พุทธศาสนา
2. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับสื่อสารมวลชน
 - ความหมายและความสำคัญของสื่อมวลชน
 - บทบาทของสื่อมวลชนในการอบรมบ่มเพาะทางสังคม
 - ความน่าเชื่อถือของแหล่งข่าวสาร (Source credibility)
 - การแบ่งประเภทของสื่อโดยพิจารณาจากการมีส่วนร่วม
 - ทฤษฎีหน้าที่นิยมในการสื่อสารมวลชน (Functionalisms)
 - ทฤษฎีการสื่อสารของลาสเวลล์
 - ทฤษฎีการไหลสองทอดของข่าวสาร (The Two-Step Flow Theory)
 - แบบจำลองการสื่อสาร SMCR Model
3. แนวคิดเกี่ยวกับวิทยุกระจายเสียง
 - ความหมายและความสำคัญของวิทยุกระจายเสียง
 - การจัดรายการและการผลิตรายการวิทยุกระจายเสียง
 - ประเภทของรายการวิทยุกระจายเสียง
4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
 - งานวิจัยที่นำมาศึกษาวิเคราะห์
 - สรุปประเด็นงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา

ศาสนาพุทธมีสาเหตุแห่งการเกิด เพื่อช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ทุกชนชั้น ที่ชีวิตต้องพบกับ ความวุ่นวาย พบกับความทุกข์ ด้วยเจ้าชายสิทธัตถะทรงปรารถนาความแก่ ความเจ็บ ความตาย อันครอบงำมนุษย์อยู่ ซึ่งทุกคนไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ และทรงระลึกถึงพระองค์ว่าจะต้องเป็นไป อย่างนั้น จึงควรที่จะแสวงหาทางหลุดพ้นจากความแก่ ความเจ็บ ความตาย นี้เสีย เพราะถ้าธรรมดา แล้วย่อมมีสิ่งตรงข้ามกัน เช่น มีร้อนแล้วก็มีเย็นแก่ มีมืดก็มีสว่างแก่ บางทีอาจมีอุบายแก้ทุกข์ทั้ง 3 นั้น แต่การหาอุบายแก้ทุกข์ทั้ง 3 นั้นเป็นสิ่งที่ยากยิ่ง การอยู่ในฌราวาสวัสดิ์ไม่อาจจะทำสำเร็จได้ เจ้าชายสิทธัตถะจึงตัดสินใจเสด็จออกผนวช¹

พระองค์ทรงใช้เวลาถึง 6 ปี ประกอบความเพียรเพื่อค้นหาทางดับทุกข์ จนได้ตรัสรู้ พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ โดยมีหลักธรรมคำสอน ให้นมนุษย์ได้พิจารณาถึงสาเหตุแห่งความทุกข์ ให้นุเคราะห์พิจารณาหลักธรรมตามเหตุผลที่เป็นจริง โดยอาศัยหลักของสรีรธา คือ ความเชื่อแต่ มิใช่เชื่ออย่างมงาย ทรงสอนให้เชื่อด้วยหลักแห่งเหตุผลตามความเป็นจริง เช่น หลักอริยสัจ 4 ในเรื่องทุกข์ ก็ให้รู้ว่านี่คือทุกข์ เมื่อรู้แล้วให้นึกถึงสาเหตุที่ทำให้ทุกข์เกิด ให้พิจารณาถึงความ ดับทุกข์ และวิธีการแก้ทุกข์ สิ่งเหล่านี้เมื่อคิดถึงเหตุผลได้แล้วจุดแห่งปัญญาทั้งหลายก็จะเกิด ตามมา นี่คือหลักแห่งจินตามยปัญญา อันเป็นปัญญาที่เกิดจากการนึกคิดถึงเหตุผล พระพุทธศาสนา มีหลักธรรมที่เป็นจุดแห่งความคิดมากมายโดยอาศัยสรีรธา (ความเชื่ออย่างมีเหตุผล) เป็นตัวพื้นฐาน และมีปัญญาเป็นผลที่เกิดตามมา²

สำหรับการที่มนุษย์จะเชื่อสิ่งใดเพื่อนำมาเป็นพื้นฐานของปัญญานั้น พระพุทธองค์ทรง ให้หลักวิธีพิจารณาในเรื่องที่กำลังสงสัยว่าเชื่อได้หรือไม่ เรียกว่า กาลามสูตรกังขานิยาฐาน 10 มีสาระสำคัญ ได้แก่³

¹พระมหาชาจินต์ ฐมฺมธโร (สินสุภา), คู่มือธรรมศึกษาชั้นตรี (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอกพิมพ์ไท จำกัด, 2547), น. 16.

² ฉันทน์นัท ประกายสันติสุข, ประสิทธิผลของการสื่อสารในการเผยแผ่ธรรมะ หลักสูตร การพัฒนาจิตให้เกิดปัญญาและสันติสุข (ฉบับย่อ), พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ ภาพพิมพ์), น. 33.

³คณัฏ ไชยโยธา, พจนานุกรมพุทธศาสนา (กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส. พรินติ้ง เฮ้าส์, 2543), น. 18-19.

1. อย่าปลงใจเชื่อด้วยการฟังตามกันมา
2. อย่าปลงใจเชื่อด้วยการถือสืบต่อกันมา
3. อย่าปลงใจเชื่อด้วยการเล่าลือ
4. อย่าปลงใจเชื่อด้วยการอ้างตำรา
5. อย่าปลงใจเชื่อ เพราะตรรกะ(ความคิด)
6. อย่าปลงใจเชื่อ เพราะการอนุมาน
7. อย่าปลงใจเชื่อด้วยการตรีกตรองตามแนวเหตุผล
8. อย่าปลงใจเชื่อ เพราะเข้าได้กับทฤษฎีของตน
9. อย่าปลงใจเชื่อ เพราะมองเห็นรูปลักษณะน่าจะเป็นไปได้
10. อย่าปลงใจเชื่อ เพราะนับถือว่าท่านสมณะนี้เป็นครูของเรา

หลักกาลามสูตรนี้ เป็นหลักความเชื่อทางพระพุทธศาสนาที่มีความสำคัญและทำให้พระพุทธศาสนามีคุณลักษณะพิเศษ อันนำมาสู่ความศรัทธาที่ถูกต้องเป็นพื้นฐานของปัญญาและความดี

พุทธศาสนาในสังคมไทยยุคปัจจุบัน

พระพุทธศาสนาอยู่คู่ชาติไทยและวัฒนธรรมไทยมาเป็นเวลากว่า 2000 ปี พระมหากษัตริย์ไทยทรงเป็นองค์อุปถัมภ์ในพระพุทธศาสนาโดยตลอด ในขณะที่เดียวกันก็ทรงเป็นองค์อุปถัมภ์ในศาสนาอื่นด้วย โดยทรงเห็นว่าพระพุทธศาสนามีความเป็นประชาธิปไตยจึงทรงให้อิสระแก่ประชาชนในการเลือกนับถือศาสนา ไม่แบ่งเชื้อชาติ ศาสนา และวัฒนธรรม เพื่อให้ประเทศเกิดความรักสามัคคีกัน แต่ถึงกระนั้นปัจจุบันประชากรของประเทศไทยประมาณร้อยละ 95⁴ พร้อมใจกันนับถือศาสนาพุทธ ทำให้ศาสนาพุทธมีบทบาทสำคัญกับสังคมไทยเป็นอย่างยิ่ง หลักคำสอนของพระพุทธศาสนาจึงถูกหล่อหลอมเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับวัฒนธรรมไทย และการดำเนินชีวิตประจำวันของคนไทยอย่างลึกซึ้ง จึงกล่าวได้ว่า พระพุทธศาสนามีอิทธิพลหล่อหลอมจิตใจของคนไทยจนมีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่แตกต่างจากชาติอื่น ๆ พอสมควร

พระพุทธศาสนาที่ประดิษฐานมั่นคงในประเทศไทยมี 2 นิกาย ได้แก่ นิกายอาจาริยาวาทหรือมหายาน และนิกายเถรวาท โดยมีลักษณะที่ผสมผสานกับศาสนาพราหมณ์และความเชื่อดั้งเดิม

⁴พระมหาชาจันต์ ฐมฺมธโร (สินสุภา), คู่มือ ธรรมศึกษาชั้นตรี (กรุงเทพมหานคร: บริษัทเอกพิมพ์ไท จำกัด, 2547), น. อนุโมทนา.

เกี่ยวกับผีตางเทวดา พระพุทธศาสนาได้สร้างสรรค์วัฒนธรรมของไทยในด้านต่าง ๆ ทั้งทางจิตใจ บุคลิกภาพของคนไทยรวมทั้งวัฒนธรรมทางวัตถุ เช่น โบสถ์วิหาร เจดีย์ พระพุทธรูปปฏิมากร เป็นต้น

พระพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองในสมัยสุโขทัย ต่อเนื่องมาถึงอยุธยา และมาเริ่มเสื่อมโทรมลงเมื่อสมัยกรุงศรีอยุธยาพ่ายแพ้แก่พม่า จนกระทั่งพระเจ้าตากสินมหาราช กอบกู้เอกราช ได้สำเร็จผล สืบต่อมากรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชได้ทรงจัดระเบียบการปกครองสงฆ์ ทรงตั้งกรมสังฆการีขึ้นมาดูแลพระสงฆ์โดยตรง ปัจจุบันรูปแบบการปกครองได้เปลี่ยนแปลงเป็นการปกครองโดยมหาเถรสมาคม ซึ่งเป็นองค์กรของสงฆ์ทำหน้าที่ดูแลรับผิดชอบและบริหารกิจการของสงฆ์ทั่วราชอาณาจักร⁵

แม้ว่าจะผ่านมามากหลายยุคหลายสมัยแต่คำสอนขององค์สัมมาสัมพุทธเจ้า ก็ยังคงไม่เปลี่ยนแปลงเพราะถือเป็นสัจธรรมที่ผ่านการพิสูจน์มายาวนานกว่า 2550 ปีแล้ว โดยหลักคำสอนที่ถือว่าเป็นหัวใจพุทธศาสนา หรือเรียกเป็นภาษาบาลีว่า “โอวาทปาฏิโมกข์” เรียกว่า โอวาท 3 เป็นพระพุทธรูปองค์ที่พระองค์ทรงแสดงในวันเพ็ญเดือน 3 แก่พระอรหันตสาวก 1,250 รูป ที่มาประชุมกัน โดยมีได้นัดหมาย มีใจความว่า “สพฺพปาปสฺส อภินิเวสโก อสุคตสฺส ปมฺปทา สจฺจิตฺตปริโยทปนํ เอตํ พุทธนาสาสนํ” หมายถึง “การไม่ทำความชั่วทั้งปวง การทำความดีให้ถึงพร้อม การชำระจิตใจของตนให้บริสุทธิ์ผ่องใส นี่เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย” คำลงท้ายว่า “นี่เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย” ทำให้เราคิดว่านี่แหละเป็นคำสรุป แสดงว่าเนื้อแท้ของพระพุทธศาสนาอยู่ที่นี้ เราก็เลยเรียกว่า “หัวใจ”⁶

เมื่อการเวียนชั่ว ทำดี ทำใจให้บริสุทธิ์ ถือว่าเป็นหัวใจของพุทธศาสนาโดยมี “อริยสัจสี่” ที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้และบัญญัติไว้เพื่อให้คนไปสู่ การเวียนชั่ว ทำความดี ทำใจให้บริสุทธิ์ โดยสอนให้มนุษย์เข้าใจเรื่องทุกข์และความดับทุกข์ ซึ่งประกอบด้วย⁷

1. ทุกข์ หรือทุกข์อริยสัจ หมายถึง สภาพที่ทนได้ยากทั้งทางกายและทางใจ ซึ่งสามารถแบ่งได้ 2 ประการ คือ

⁵พระศรีอาริยะ ปิยสีโล (สิงห์คำ), “การบริหารและรูปแบบรายการวิทยุกระจายเสียงที่เหมาะสมในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่เยาวชนของวิทยุชุมชน วัดสามพราน จังหวัดนครปฐม,” (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2548), น. 39.

⁶พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), แก่นแท้ของพระพุทธศาสนาแก่นธรรมเพื่อชีวิต (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สี่ตะวัน จำกัด, 2547), น. 4.

⁷คณัฏฐ์ ไชยโยธา, พจนานุกรมพุทธศาสนา, น. 321-323.

1.1 สภาวทุกข์ หมายถึง ทุกข์โดยสภาพ ประจำสังขาร มี 3 อย่าง ได้แก่ การเกิด การแก่ และการตาย

1.2 ปภินกทุกข์ หมายถึง ทุกข์จร ที่เกิดขึ้นในภายหลัง มี 8 อย่าง ได้แก่ ความเศร้า ความคร่ำครวญ ความไม่สบายกาย ความไม่สบายใจ ความคับแค้นใจ ความพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รัก ความประสบกับสิ่งอันเป็นที่รัก และความไม่สมปรารถนา

2. สมุทัย หรือทุกข์สมุทัย หมายถึง สาเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ อันได้แก่ ตัณหา 3 ประการ

2.1 กามตัณหา คือ ความทะยานอยาก และความเพิลิดเพลιν ยินดีในกามหรือในสิ่งที่น่าใคร่ น่าพอใจ

2.2 ภวตัณหา คือ ความอยากเป็นในสภาพที่ตนปรารถนาจะเป็น เช่น อยากเป็นดารา อยากเป็นนายกรัฐมนตรี เป็นต้น

2.3 วิภวตัณหา คือ ความไม่อยากเป็นในสภาพที่ตนไม่ปรารถนาจะเป็น เช่น ไม่อยากเรียนซ้ำชั้น ไม่อย่างมีผมหยอก ไม่อยากแก่ ไม่อยากเจ็บป่วย เป็นต้น

3. นิโรธ หรือ ทุกขนิโรธ หมายถึง ความดับสนิทแห่งทุกข์ พระพุทธเจ้าทรงสอนว่า การดับทุกข์ต้องดับที่เหตุ อันทำให้ทุกข์เกิด เมื่อเหตุดับไปแล้ว ผลซึ่งเกิดจากเหตุย่อมดับไปด้วย และการดับสนิทแห่งทุกข์นั้น หมายถึง การดับตัณหาทั้งสามนั่นเอง

4. มรรค หรือทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา หมายถึง ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์หรือทางสายกลาง อันได้แก่ อริยมรรคมีองค์ 8 ประกอบด้วย

4.1 สัมมาทิฐิ คือ ความเห็นชอบ มีความเห็นความเข้าใจในสิ่งที่ดีงาม

4.2 สัมมาสังกัปปะ คือ ความดำริชอบ มีความคิดที่ถูกต้องดีงาม

4.3 สัมมาวาจา คือ การเจรจาชอบ ไม่พูดคำหยาบ ส่อเสียด โกหกหลอกลวง

4.4 สัมมากัมมันตะ คือ การกระทำชอบ มีความประพฤติที่ดีงาม

4.5 สัมมาอาชีวะ คือ การเลี้ยงชีพชอบ ประกอบอาชีพด้วยความสุจริต

4.6 สัมมาวายามะ คือ ความเพียรชอบ มีความเพียรพยายามทำในสิ่งดีงาม

4.7 สัมมาสติ คือ ความระลึกชอบ ตั้งสติชอบ เป็นผู้ไม่ประมาท

4.8 สัมมาสมาธิ คือ การตั้งจิตมั่นชอบ การทำจิตให้เป็นสมาธิ จิตสงบ

อริยมรรคมีองค์ 8 นี้เองเป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบเพื่อการดับทุกข์โดยพระองค์ ยังทรงให้หลักไตรสิกขา เพื่อปฏิบัติตนตามแนวทางพุทธศาสนา ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา

- ศีล คือ ตัวของเราที่แสดงออกมภายนอกทางกายและวาจา

- สมาธิ คือ ส่วนที่ลึกเข้าไปข้างใน มองไม่เห็นที่กายวาจา แต่อยู่ที่จิตใจ

- ปัญญา คือ เป็นขั้นที่อาศัยจิตทำงานให้เกิดความรู้ความเข้าใจสิ่งทั้งหลาย

หลักปฏิบัติ ศีล สมาธิ ปัญญา นี้ เรียงจากข้างนอกไปหาข้างใน กล่าวคือ ศีล คือตัวเรา ที่แสดงออกมาภายนอกทางกายและวาจา สมาธิคือ ส่วนลึกที่อยู่ในจิตใจมองไม่เห็น สุดท้ายคือ ปัญญา เป็นขั้นที่อาศัยจิตใจทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจสิ่งทั้งหลาย ปัญญาจึงเป็นส่วนที่ย้อนกลับมา เพื่อปรับปรุงคุณภาพของจิตใจ แล้วจิตใจที่มีความรู้ มีปัญญา ก็เอาความรู้นั้นย้อนกลับออกมาใช้ ปรับปรุงชีวิตด้านกาย วาจา จึงเป็นการช่วยให้ผู้ปฏิบัติ สามารถเข้าใจและเข้าถึงหนทางแห่งการดับทุกข์ อันมีจุดหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา คือ นิพพาน^๘ ความดับ อันเป็นสภาพที่ดับกิเลสและกองทุกข์ ไม่มีค้นหาหรือเครื่องร้อยรัดออกไปแล้วจากค้นหาที่เป็นเครื่องร้อยติดไว้กับภพนิพพานจึงเป็นสิ่งที่มนุษย์สามารถประจักษ์แจ้งได้ในชีวิตปัจจุบัน เมื่อเพียรพยายามก็อาจบรรลุได้ในชาตินี้ไม่ต้องรอชาติหน้า นิพพานเป็นความหลุดพ้นสุดท้าย เด็ดขาด สิ้นเชิง ด้วยปัญญาที่มองเห็นสภาวะของสิ่งทั้งหลายเป็นไปตามธรรมชาติ เป็นความว่าง ไม่อาจยึดถือผูกพันเอาไว้กับตนได้

สรุปได้ว่าปัจจุบันคนไทยส่วนใหญ่นับถือพุทธศาสนาทำให้พุทธศาสนามีส่วนหล่อหลอมจิตใจของคนไทยให้มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม พระมหากษัตริย์ไทยทุกพระองค์ทรงให้การอุปถัมภ์พุทธศาสนาอย่างจริงจัง และทรงให้มีการจัดตั้งกรมสังฆการีขึ้นมาปกครองดูแลพระสงฆ์ ซึ่งปัจจุบันเปลี่ยนมาเป็น มหาเถรสมาคม ทำหน้าที่ดูแลพระสงฆ์และบำรุงพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืน โดยมีหลักคำสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ถือเป็นหัวใจสำคัญ ได้แก่ การไม่ทำความชั่ว การทำความดี และทำจิตใจให้บริสุทธิ์ โดยยึดหลักอริยสัจสี่ที่พระองค์ทรงค้นพบเพื่อเป็นทางแห่งการดับทุกข์ซึ่งประกอบด้วย ทุกข์ นิโรธ สมุทัย และมรรคมีองค์ ๘ อัน นำไปสู่แนวทางปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา เพื่อให้เกิดความหลุดพ้น หรือความว่างอันเป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิตมนุษย์ในทางพุทธศาสนา ที่เรียกว่า นิพพาน

หน้าที่ของพระภิกษุสงฆ์ในการเผยแผ่พุทธศาสนา

พระพุทธศาสนามีส่วนประกอบที่สำคัญ 4 ประการ^๙ คือ ศาสนธรรม ศาสนบุคคล ศาสนวัตถุ และศาสนพิธี ซึ่งส่วนประกอบแต่ละอย่างมีความสำคัญและมีความเกี่ยวเนื่องกัน

^๘พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), เทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้า, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้ง กรุ๊ป, 2532), น. 261.

^๙พระครูสังฆรักษ์จักรกฤษณ์ (ฐริปัญโญ), เทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนา (กรุงเทพมหานคร: บริษัท จรัสณีทิวาศการพิมพ์ จำกัด, 2548), น. 3.

โดยเฉพาะพระสงฆ์ ถือเป็นศาสนบุคคลผู้ประพฤติปฏิบัติชอบ มีหน้าที่ในการสืบต่ออายุ พระพุทธศาสนา รักษาโบราณสถาน โบราณวัตถุทางพระพุทธศาสนา ทำหน้าที่ประกอบพิธีกรรม เผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นผู้นำจิตใจของพุทธศาสนิกชน พระสงฆ์จึงมีฐานะเป็นผู้ส่งสาร (Sender) ใช้ธรรมะ(Massage) สั่งสอนพุทธศาสนิกชน (Receiver) ด้วยวิธี “มุขปาฐะ”¹⁰ คือ สื่อสารด้วย วาจา โดยอาศัยปาก (Channel) เช่น การเทศน์ การสอน และการบรรยาย เป็นต้น ซึ่งถือเป็นหน้าที่ ของพระสงฆ์ต้องปฏิบัติตามพันธกิจที่พระพุทธเจ้าทรงกำหนดกรอบไว้ในมหาปรินิพพานสูตรคือ

1. พุทธบริษัทต้องศึกษาธรรม
2. พุทธบริษัทต้องปฏิบัติธรรม
3. พุทธบริษัทต้องเผยแผ่ธรรม
4. พุทธบริษัทต้องปกป้องคุ้มครองพระพุทธศาสนาจากการโจมตีของลัทธิศาสนา

อื่น¹¹

พันธกิจทั้งสี่ประการนี้ถือเป็นหน้าที่สำคัญของพุทธบริษัท โดยเฉพาะพระสงฆ์ซึ่งเป็น ผู้นำทางศาสนาในสังคมไทยจะต้องยึดถือปฏิบัติ ถึงแม้ว่าการเผยแผ่ธรรมะอาจจะมีรูปแบบแตกต่างกันออกไป แต่ก็มีจุดมุ่งหมายเดียวกัน คือ เพื่อประกาศเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง และ ต้องการให้ผู้ฟังเกิดความรู้ความเข้าใจหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าอย่างถูกต้องและนำไปปฏิบัติ ให้พ้นจากความทุกข์ทั้งปวงโดยพระพุทธองค์ได้ให้แนวทางในการแสดงธรรมไว้ 5 ประการ ได้แก่¹²

1. อนุปฺพุทฺธิกา เราจักแสดงธรรมไปโดยลำดับ แสดงจากง่ายไปหายากตามลำดับ
2. ปริยายทสฺสาวิ เราจักแสดงธรรมด้วยเหตุผล ทรงชี้แจงด้วยเหตุผล หรือให้

อุทาหรณ์

3. อนุทยตา เราจักแสดงธรรมโดยอาศัยความเมตตา ต่อผู้ฟังปรารถนาให้พ้นจาก

ทุกข์

¹⁰พระมหาณรงค์ศักดิ์ โสภณสีหุติ, ธรรมนิเทศปริทรรศน์ (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอมี เทรคดิง จำกัด, 2545), น. 61.

¹¹พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), พุทธทาสภิกขุ บุคคลสำคัญของโลก (กรุงเทพมหานคร: หจก. เอมี เทรคดิง, 2549), น. 24.

¹²พระครูศรีปริยัติวิกรม (วัชรพงษ์ ทินฺนาโภ), “ศึกษาเทคนิคและรูปแบบการเผยแผ่พุทธ ธรรมของพระเทพสิงหนราจารย์ (จรัญ ฐิตธมฺโม) วัดอัมพวัน จังหวัดสิงห์บุรี,” (วิทยานิพนธ์ มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2546), น. 10.

4. อนามิสันตระ เราจักเป็นผู้ไม่เพ่งอามิสสินจ้าง หรือลาภผลจากการแสดงธรรม

5. อนุปหัจจะ เราจักไม่แสดงธรรมด้วยการยกตนข่มท่าน หรือเลียดสีผู้อื่น

กล่าวได้ว่าการแสดงธรรมหรือการเทศนานั้น ถือเป็นกระบวนการชี้ทางเพื่อช่วยเหลือมนุษยชาติทั้งหลายให้ได้มีดวงตาเห็นธรรม เห็นถึงทุกข์และแนวทางในการดับทุกข์ สามารถที่จะแก้ปัญหา เพื่อให้บรรลุความสุขสงบ สะอาดและสว่างแห่งชีวิตได้

พระสงฆ์ในฐานะผู้ส่งสาร (Sender) จำเป็นจะต้องมีคุณสมบัติของผู้ส่งสารที่พึงประสงค์ตามแนวทางแห่งพุทธ ซึ่งถือว่าผู้สอนและผู้เรียนนั้นมีความสัมพันธ์กันในฐานะกัลยาณมิตร นักเผยแผ่ธรรมที่ดีจึงต้องมีคุณสมบัติทั้ง 7 ประการ ได้แก่¹³

1. ปิโย หมายถึง เป็นผู้มีความน่ารัก สร้างความสนิทสนม เข้าถึงจิตใจผู้ฟังได้
2. ครุ หมายถึง เป็นผู้มีความน่าเคารพ ประพฤติตนเหมาะสมกับฐานะ
3. ภาวนีโย หมายถึง เป็นผู้มีความน่าเจริญใจ คือมีความรู้จริง ทำให้ผู้ฟังเกิดศรัทธา
4. วัตตะตา หมายถึง รู้จักพูดชี้แจงเผยแผ่ให้ได้ผล โดยมีรูปแบบที่อธิบายให้ผู้ฟัง

เข้าใจง่าย

5. วณักขโม หมายถึง อดทนต่อถ้อยคำ พร้อมรับคำโต้เถียง และคำวิพากษ์วิจารณ์
6. คัมภีรญจะ กถัง กัตตา หมายถึง สามารถอธิบายสิ่งที่ลึกซึ้งให้เข้าใจ จนปฏิบัติได้
7. โน จัญฐาเน นิโยชะเย หมายถึง ไม่ชักนำผู้ฟังให้เดินผิดทางไปจากพุทธคำรัส

พุทธศาสนิกชนในฐานะผู้รับสาร (Receiver) ถือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญต่อผลสำเร็จในการเผยแผ่ธรรมะ ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงพบว่า บุคคลที่จะรับธรรมของพระองค์มีอยู่ 4 จำพวก โดยพิจารณาตามระดับสติปัญญา ประกอบด้วย¹⁴

1. อุกมภูติญญ หมายถึง ผู้ที่สามารถรู้ได้อย่างฉับพลัน เพียงแค่ยกหัวข้อธรรมขึ้น
2. วิปจิตัญญ หมายถึง ผู้ที่สามารถรู้ตามได้เมื่ออธิบายเนื้อความตามหัวข้อธรรมนั้น
3. เนยยะ หมายถึง ผู้ที่สามารถเข้าใจได้ เมื่ออธิบายอย่างละเอียดแล้วซักถาม

ทบทวน

¹³มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พุทธมิตตสูตร, เล่มที่ 23 (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539), น. 39.

¹⁴เรื่องเดียวกัน, น. 57.

4. ปทปรมะ หมายถึง ผู้ไม่สามารถเข้าใจอะไรได้โดยง่ายหรือเป็นผู้มีทิฐิอย่างรุนแรง

บาร์กูน และ ราฟเนอร์ (Bargoon and Ruffner)¹⁵ ได้กล่าวถึงบุคลิก 6 ประการของผู้รับสาร ที่มีผลในทางที่ไม่ดีต่อการสื่อสาร คือ

1. ความใจแคบ (Dogmatism) เชื่อในความคิดของตนเองมากจนไม่ยอมรับความคิดเห็นผู้อื่น
2. ความนับถือตนเอง (Self-Esteem) มีเชื่อมั่นในตัวเองสูง
3. ความก้าวร้าวและความเป็นศัตรู (Aggressiveness and Hostility) อารมณ์รุนแรงไม่ไว้วางใจผู้อื่นปิดตนเอง
4. ความกังวล (Anxiety) มีความคิดสับสนวุ่นวาย
5. ทักษะคติแรกเริ่ม (Prior Attitude) เกิดจากความรู้สึกครั้งแรกที่ได้รับถ้าเป็นไปในทางที่ไม่ดีก็ทำให้การสื่อสารไม่ดีตามไปด้วย
6. เล่ห์เหลี่ยมหลอกลวง (Machiavellianism) ผู้รับสารไม่มีความจริงจังในการสื่อสาร ปิดป้องข้อเท็จเสมอ

ดังนั้นในการแสดงธรรม พระพุทธองค์จะทรงเลือกใช้หลักการสอน ให้เหมาะสมกับบุคคลประเภทต่าง ๆ โดยคำนึงถึงเนื้อหาให้สอดคล้องกับระดับการรับรู้และความสนใจของผู้ฟัง

สำหรับการสอนหรือการเทศนา พระพุทธเจ้าทรงมีลีลาในการเผยแผ่ธรรมะ ประกอบด้วย องค์ 4 ได้แก่¹⁶

1. สันติสนา หมายถึง เป็นการอธิบายให้เห็นชัดเจนแจ่มแจ้ง เหมือนจูงมือไปดูให้เห็นกับตา อันจะทำให้ผู้ฟังหมดความสงสัย
2. สมาทปนา หมายถึง ชักจูงใจ ให้เห็นตามความเป็นจริง จนคล้อยตามเป็นที่ยอมรับและนำไปปฏิบัติ
3. สมุตเตชนา หมายถึง ทรงสอนให้ผู้ฟังเกิดความเข้าใจ ให้แก่ลัทธิลัทธิบังเกิดกำลังใจ ปลุกให้มีอุตสาหะแข็งขันมั่นใจว่าจะทำให้สำเร็จ ทนต่อความเหนื่อยยากได้

¹⁵Bargoon M. and Ruffner M., Human communications (New York: Holt, Rinehart and Winston, 1978), p. 110.

¹⁶พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธวิธีในการสอน, พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, 2541), น. 45.

4. สัมผัสทั้งสนา หมายถึง ชโลมใจให้ผู้ฟังเกิดความเข้มข้น ร่าเริง เบิกบาน ฟังไม่เบื่อ และเปี่ยมด้วยความหวังเพราะเห็นประโยชน์ในการปฏิบัติตามคำสอน

องค์ประกอบทั้ง 4 ประการ เป็นลีลาการสอนตามแนวทางพุทธธรรม ที่ทรงใช้ในการเผยแผ่ธรรมะ ให้เกิดความแจ่มแจ้ง จูงใจ แก่ล้าวกล้า ร่าเริง ซึ่งทุกครั้งที่พระพุทธองค์ทรงโปรดแสดงธรรม ทรงมีพระสุระเสียงที่ไพเราะ ทรงใช้พระวาจาสุภาพ นุ่มนวล สละสลวย จนได้รับการยกย่องว่า “พระสมณะโคดมมีพระวาจาที่ไพเราะยิ่ง รู้จักตรัสถ้อยคำได้งดงาม มีพระวาจาสุภาพ สละสลวย ไม่มีโทษยังผู้ฟังให้เข้าใจเนื้อความได้ชัดเจน”¹⁷

แม้พระสุระเสียงของพระพุทธองค์ก็ได้รับการยกย่องว่า “พระสุระเสียงที่เปล่งก้องออกจากพระโอษฐ์ของพระสมณโคดมนั้น ประกอบด้วยคุณลักษณะ 8 ประการ คือ แจ่มใส ชัดเจน นุ่มนวล ชวนฟัง กลมกล่อมไม่พรวด ซึ่ง และกังวาน”¹⁸ ทำให้ผู้ที่ได้ฟังธรรมจากพระพุทธองค์เกิดความปีติ พร้อมทั้งจะเปิดใจรับฟังคำสอนจากพระพุทธองค์เพื่อนำมาปฏิบัติให้เกิดประโยชน์

สรุปได้ว่า การเผยแผ่ธรรมะเป็นสิ่งสำคัญที่พระสงฆ์จะต้องถือปฏิบัติจะเว้นเสียไม่ได้ เพราะพระศาสดาได้ทรงกำหนดไว้ให้พระสงฆ์มีหน้าที่ในการเผยแผ่ธรรมเพื่อสงเคราะห์ประชาชนให้ตื่นตัว ให้ก้าวหน้าทางธรรม ซึ่งการที่พระสงฆ์จะกระตุ้นให้ประชาชนเข้าศึกษา เข้าปฏิบัติธรรมได้นั้น พระสงฆ์จำเป็นต้องมีคุณสมบัติของผู้ส่งสารที่ดีคือ เป็นกัลยาณมิตรกับผู้ฟัง คำนึงถึงระดับการรับรู้และความสนใจของผู้ฟังเป็นสำคัญ โดยมีลีลาในการเผยแผ่ธรรมที่แจ่มแจ้ง จูงใจ แก่ล้าวกล้า ร่าเริง และใช้น้ำเสียงและวาจาที่ไพเราะ สุภาพ ชัดเจน เพื่อกระตุ้นผู้ฟังให้เกิดความสนใจ และยอมรับฟัง เพื่อนำไปประพฤติ ปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ก่อให้เกิดความสงบด้วยอำนาจธรรมอย่างแท้จริงเพราะถ้าคนเข้าถึงธรรมะ ปฏิบัติธรรมแล้วจะรู้จักคุณค่าชีวิต รู้ว่าเกิดมาเพื่ออะไร อยู่เพื่ออะไร สิ่งใดงามอันควรนั้นคืออะไร เขาจะใช้ชีวิตให้เป็นประโยชน์ต่อไปพระสงฆ์ต้องช่วยให้คนฉลาด ให้คนก้าวหน้า ใช้ปัญญาพิจารณาตนเองให้มากขึ้นเพื่อเอาความเชื่อเหลวไหลออกไป ควรให้อุบาสก อุบาสิกามีศรัทธา มีศีลบริสุทธิ ไม่ถื้อมงคลต้นข้าว เชื่อกรรมเพราะเมื่อเราได้ประพฤติธรรมตามคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว ธรรมก็จะรักษาเราคุ้มครองให้เราพ้นภัยจากความประมาททั้งปวง ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ธรรมแล ย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม”

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, น. 10.

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, น. 11.

ปฏิบัติ	ตามธรรมเนียม	คำพระสอน
ไม่เดือดร้อน	ถอนทุกข์	ขามลูกเงิน
คนรักธรรม	ธรรมรักคน	ผลเจริญ
นั่ง, ยืน, เดิน	นอน, สุข	ทุกข์ไม่มี

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับสื่อสารมวลชน

การสื่อสาร(Communication)¹⁹ เป็นกิจกรรมที่สำคัญของมนุษย์ นับเป็นปัจจัยที่ 5 นอกเหนือจาก อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่มและยารักษาโรค การสื่อสารของมนุษย์มีหลายรูปแบบ การสื่อสารมวลชน (Mass Communication) เป็นรูปแบบหนึ่งของการสื่อสาร เช่นเดียวกับการสื่อสารภายในบุคคล การสื่อสารระหว่างบุคคล การสื่อสารกลุ่มใหญ่ และการสื่อสารในองค์กร ซึ่งการสื่อสารแต่ละรูปแบบก็มีวิธีการสื่อสารที่แตกต่างกันและให้ผลที่แตกต่างกันด้วยสำหรับการสื่อสารมวลชนจะมีประสิทธิภาพได้นั้น จำเป็นต้องศึกษาให้เข้าใจแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องเพื่อช่วยให้การสื่อสารมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลตามเป้าหมาย

ความหมายและความสำคัญของสื่อมวลชน²⁰

การสื่อสาร (communication) หมายถึง กระบวนการในการถ่ายทอดสาร (massage) จากบุคคลฝ่ายหนึ่งเรียกว่าผู้ส่งสาร (source) ไปยังบุคคลอีกฝ่ายหนึ่งซึ่งเรียกว่า ผู้รับสาร (receiver) โดยผ่านสื่อ (media/channel)

สื่อมวลชน (mass media) หมายถึง สื่อหรือช่องทางในการนำสารไปสู่มวลชน สื่อมวลชนเป็นสื่อที่มีศักยภาพในการส่งสารไปสู่มวลชน เป็นผลผลิตทางเทคโนโลยีที่เกิดจากการค้นคว้าพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ได้แก่ หนังสือ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร ภาพยนตร์ วิทยุกระจายเสียง โทรทัศน์ และอินเทอร์เน็ต ซึ่งจะทำหน้าที่ถ่ายทอดสารไปสู่ผู้รับสารที่เป็นมวลชน จึงทำให้การ

¹⁹ปรมะ สตะเวทิน, การสื่อสารมวลชน กระบวนการและทฤษฎี, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพมหานคร: หจก.ภาพพิมพ์, 2546), น. 1.

²⁰จิราภรณ์ สุวรรณวาทกสิกิจ, “แนวคิดเกี่ยวกับสื่อมวลชน,” ใน เอกสารการสอนชุดวิชาความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับสื่อสารมวลชน, หน่วยที่ 1 (นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช, 2547), น. 4.

สื่อสารมวลชน แม้ว่าจะเป็น การสื่อสารประเภทหนึ่งระหว่างมนุษย์ในสังคม แต่ก็มีความสำคัญและมีลักษณะพิเศษ (characteristic) ซึ่งแตกต่างจากการสื่อสารประเภทอื่น ได้แก่

1. ผู้ส่งสาร (source) การสื่อสารมวลชนถูกจัดเป็นองค์กรขนาดใหญ่ ที่มีการแบ่งงานออกเป็น ส่วน ๆ โดยอาศัยเทคโนโลยีการผลิตที่สามารถผลิตสารซ้ำ ๆ (duplicate message) ได้เป็นจำนวนมาก อย่างรวดเร็ว เพื่อส่งไปยังผู้รับสารจำนวนมาก จึงมีขั้นตอนและมีค่าใช้จ่ายสูง

2. สาร (message) เป็นสารที่ผ่านการกลั่นกรองก่อนจะส่งไปยังผู้รับสาร โดยผู้ส่งสารหรือองค์กรผู้ส่งสารทำหน้าที่เป็น “ผู้เฝ้าประตู” (gatekeepers) เพื่อคัดลั่นใจเลือกสารส่งไปยังมวลชนที่มีลักษณะเป็นสาธารณะ ไม่ใช่สารส่วนตัว (private) แต่เป็นสารที่มุ่งให้สาธารณชน (public) ทั่วไปได้รับทราบ จึงเป็นการยากที่จะกำหนดให้สอดคล้องกับความต้องการและความสนใจของผู้รับสารทั้งหมดได้ เพราะมวลชนผู้รับสารมีความแตกต่างกัน ต้องมีการกำหนดกลุ่มผู้รับสารเป้าหมาย (target group) เพื่อผลิตสารให้ใกล้เคียงกับความต้องการของกลุ่มผู้รับสารเป้าหมาย

3. สื่อ (media/channel) เป็นเครื่องมือนำสารไปสู่ผู้รับสาร ซึ่งจะสามารถแพร่กระจายสารเดียวกันไปได้ทั่วประเทศและทั่วโลกภายในเวลาเดียวกัน หรือใกล้เคียงกัน เป็นต้น

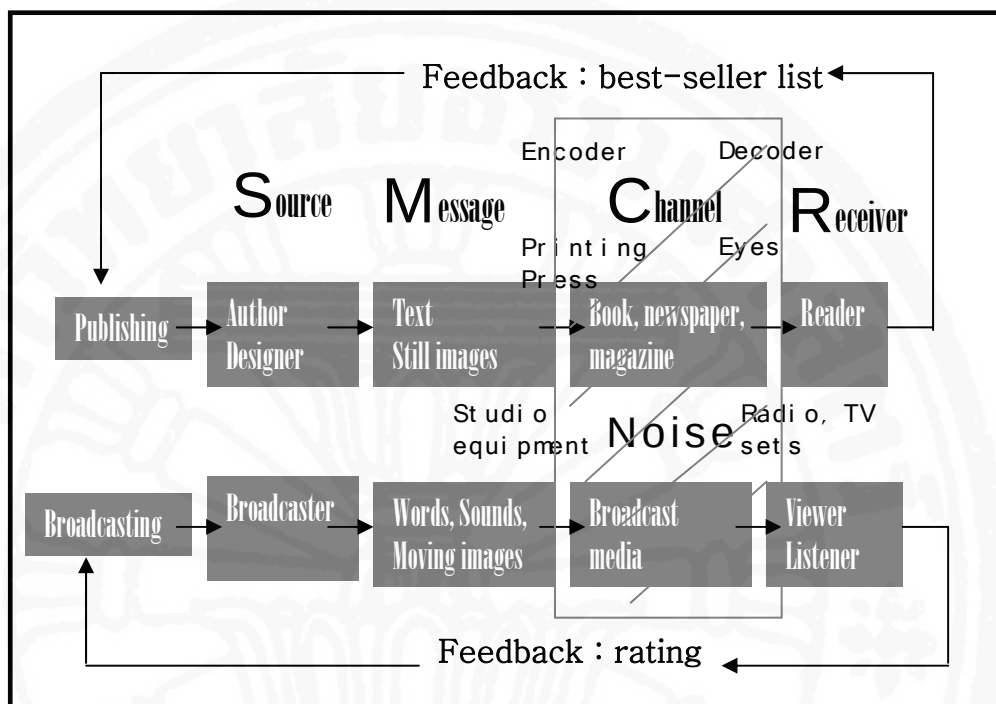
4. ผู้รับสาร (receiver) มีจำนวนมากทำให้เกิดความแตกต่างทั้งด้านประชากรศาสตร์ จิตวิทยา เศรษฐกิจ และสังคม เป็นต้น ซึ่งความแตกต่างนี้ทำให้ผู้รับสารเกิดการเลือกเปิดรับสารจากสื่อมวลชน

5. ปฏิกิริยาตอบสนอง (feedback) ในการสื่อสารเป็นสิ่งที่ช่วยให้ผู้ส่งสารใช้ปรับปรุงประสิทธิภาพของการสื่อสาร แต่สำหรับสื่อสารมวลชนปฏิกิริยาตอบสนองโดยส่วนใหญ่จะมีลักษณะที่เรียกว่า “delayed feedback” คือจะมีการตอบสนองที่ไม่ได้ทันที เหมือนกับการสื่อสารระหว่างบุคคลที่มีการตอบสนองแบบทันที “immediate feedback” แต่ด้วยเทคโนโลยีที่ก้าวหน้าก็ช่วยให้การสื่อสารมวลชนเป็นการสื่อสารสองทาง (two-way communication) มากขึ้น

6. ผลของการสื่อสาร (affect) เมื่อการสื่อสารมวลชนเป็นการสื่อสารสู่คนจำนวนมาก ทำให้ผลของการสื่อสารมีมากตามด้วย สื่อมวลชนหลายประเภทมีอิทธิพลต่อผู้รับสาร ต่อสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองเป็นอย่างยิ่ง สารต่าง ๆ ที่ต้องการให้เกิดผลในสังคมจึงมักเลือกการส่งผ่านช่องทางสื่อมวลชน เช่น การเปิดตัวสินค้าเพื่อให้ผู้บริโภครู้จัก การให้การศึกษาเพื่อให้ประชาชนได้พัฒนาตนเองไปพร้อม ๆ กับสังคมที่เปลี่ยนแปลง เป็นต้น²¹

²¹จิราภรณ์ สุวรรณจากกสิกิจ, “แนวคิดเกี่ยวกับสื่อมวลชน,” ใน เอกสารการสอน ชุดวิชาความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับสื่อสารมวลชน, น. 8.

ภาพที่ 2.1
กระบวนการสื่อสารมวลชน

จากแบบจำลองในภาพที่ 2.1 แสดงให้เห็นลักษณะการสื่อสารมวลชนดังนี้²²

1. สำนักพิมพ์และสถานีวิทยุกระจายเสียงหรือสถานีโทรทัศน์ โดยมีทีมผู้ผลิต (production team) ดำเนินการในฐานะเป็นผู้ส่งสาร
2. ส่งสารโดยการเข้ารหัสด้วย ตัวอักษร ภาพนิ่ง (สำนักพิมพ์) หรือคำพูด เสียง (สถานีวิทยุกระจายเสียง) ภาพเคลื่อนไหว (สถานีโทรทัศน์)
3. ผ่านสื่อ ได้แก่ สื่อหนังสือ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร วิทยุ โทรทัศน์
4. ไปสู่ผู้รับสาร คือ ผู้อ่าน ผู้ฟัง ผู้ชม ที่ใช้ช่องทางการรับรู้ คือ ตา หู หรือทั้งตาและหู ซึ่งกระบวนการสื่อสารมวลชน สามารถตรวจสอบผลย้อนกลับได้จากยอดขายหรือความนิยมที่ได้รับจากผู้รับสาร

²² เรืองเดี๋ยวกัน, น. 9.

บทบาทของสื่อมวลชนในการอบรมบ่มเพาะทางสังคม

การขัดเกลาทางสังคม (Socialization)²³ เป็นคำคำเดียวกับการอบรมบ่มเพาะทางสังคม กระบวนการเรียนรู้ทางสังคม สังคมประกิด หรือกระบวนการสังคมกรรม มีการใช้เรียกแตกต่างกันไปในสาขาวิชาต่าง ๆ การอบรมบ่มเพาะทางสังคมหรือหรือที่เรียกว่าการขัดเกลาทางสังคมเป็นกระบวนการทางสังคมกับทางจิตวิทยา ซึ่งมีผลทำให้บุคคลมีบุคลิกภาพตามแนวที่สังคมต้องการ เด็กที่เกิดมาจะต้องได้รับการอบรมสั่งสอนให้เป็นสมาชิกที่สมบูรณ์ของสังคมสามารถอยู่ร่วมและมีความสัมพันธ์กับคนอื่นได้อย่างราบรื่น นอกจากนี้การขัดเกลาทางสังคมทำให้มนุษย์เปลี่ยนแปลงสภาพตามธรรมชาติเป็นมนุษย์ ผู้มีวัฒนธรรมมีสภาพแตกต่างจากสัตว์ร่วมโลกชนิดอื่นๆ โดยวัตถุประสงค์หลักของการขัดเกลาทางสังคมมี 4 ประการ ได้แก่

1. เพื่อปลูกฝังระเบียบวินัย อันเป็นพื้นฐานของมนุษย์ในการปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ เป็นการฝึกให้มนุษย์มีความอดทน อดกลั้น เช่น เด็กมีหน้าที่ต้องเรียนหนังสือ แม้ว่าเด็กจะไม่ชอบแต่ต้องเรียนเพราะพ่อแม่และกฎหมายบังคับ ซึ่งระเบียบวิธีที่ว่านี้มีผลต่อบุคลิกลักษณะและความประพฤติของเด็กซึ่งหากให้หลักของศาสนาเข้ามาปลูกฝังระเบียบวินัยตั้งแต่ยังวัยเด็กก็จะช่วยลดปัญหาต่าง ๆ และลดการใช้กฎหมายเข้ามาควบคุมด้วย
2. เพื่อปลูกฝังความมุ่งหวังหรือสร้างแรงบันดาลใจ เป็นวัตถุประสงค์ของการขัดเกลาทางสังคมอีกประการหนึ่งซึ่งช่วยให้สมาชิกของสังคมแต่ละคนมีกำลังใจทำตามระเบียบวินัยซึ่งแรงบันดาลใจในคำสอนของศาสนาพุทธนั้นมุ่งให้คนปฏิบัติตนเป็นคนดี เพื่อจะได้รับกรรมดีหรือผลอันดีเป็นการตอบแทนหรือเรียกว่าเป็นการเสริมกำลังใจให้ทำตามระเบียบวินัย
3. เพื่อให้สมาชิกของสังคมรู้จักบทบาทและทัศนคติของตนเองที่เหมาะสม ไม่ว่าจะเป็นบทบาทของความเป็นพ่อแม่ที่ต้องอบรมสั่งสอน รวมทั้งเป็นตัวอย่างที่ดีให้กับลูก บทบาทของความเป็นสมาชิกขององค์กรที่ต้องตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ในองค์กรของตนเป็นสำคัญ
4. เพื่อสอนให้มีความชำนาญและมีทักษะ โดยสถาบันต่างๆ ให้การอบรมบ่มเพาะกันตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย ได้แก่ สถาบันครอบครัว การศึกษา ศาสนา ฯลฯ เป็นผู้เตรียมสมาชิกของสังคมให้มีความรู้ความชำนาญในด้านต่าง ๆ ทั้งทางตรงและทางอ้อม

²³ธีรารักษ์ โปธิสุวรรณ, “ประเภทและรูปแบบบทวิทยุกระจายเสียง,” ใน เอกสาร การสอนชุดวิชาการเขียนบทวิทยุกระจายเสียง, หน่วยที่3 (นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช, 2547), น. 80-90.

บทบาทของสื่อมวลชนในการขัดเกลาทางสังคมมี 4 ประการ ได้แก่

1. สอนบทบาทให้กับสมาชิกในสังคม
2. สร้างค่านิยมและทัศนคติให้กับสมาชิกในสังคม
3. กำหนดบรรทัดฐานของสมาชิกในสังคม
4. สอนวิถีการใช้ชีวิตให้กับสมาชิกในสังคม

บทบาททั้ง 4 ประการดังกล่าว สามารถนำหลักธรรมะทางพุทธศาสนามาช่วยในการอบรมบ่มเพาะเพื่อปลูกฝังคุณธรรมให้พุทธศาสนิกชนได้

1. สอนบทบาทให้กับสมาชิกในสังคม เป็นการสอนให้สมาชิกของสังคมรู้จักสิทธิหน้าที่ของตนตั้งแต่เริ่มกำเนิดขึ้นมา คือ บทบาทในการเป็น ลูก พี่น้อง พ่อแม่ เพื่อน นักเรียน นักศึกษา ครู พนักงาน ผู้บังคับบัญชา สามี ภรรยา ซึ่งสามารถเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ได้ โดยซึมซับจากสื่อมวลชน ซึ่งการสอนบทบาทให้กับสมาชิกในสังคมวิทยุกระจายเสียงในฐานะสื่อมวลชนสามารถนำหลักธรรมะมาอบรมบ่มเพาะให้กับพุทธศาสนิกชนได้เข้าใจบทบาทของตนเองเพื่อช่วยให้การดำเนินบทบาทและหน้าที่ของตนได้อย่างถูกต้องงดงาม เช่น

1.1 ธรรมะสำหรับผู้มีบทบาทเป็นนักเรียน นักศึกษา การศึกษาเล่าเรียนจะสำเร็จได้ดีต้องอาศัย “หลักจิตตสิดา” ได้แก่ สัมมาวายามะ คือ ความเพียรชอบ สัมมาสติ คือ ระลึกรชอบ และ สัมมาสมาธิ คือ ความตั้งใจชอบมีจิตมั่นต่อการเรียน หากผู้ศึกษามีองค์ประกอบของจิตตสิดาก็สามารถศึกษาเล่าเรียนได้สำเร็จไม่ยาก เพราะการเรียนต้องอาศัยความพยายาม มีความตั้งใจสนใจจริงในสิ่งที่เรียนรู้ และต้องมีสมาธิคือมีใจแน่วแน่ตั้งใจศึกษาก็จะทำให้การเรียนสำเร็จได้ด้วยดี

1.2 ธรรมะสำหรับผู้มีบทบาทเป็นมิตรที่ดี พุทธศาสนาได้แสดงถึงเพื่อนดีหรือมิตรแท้ไว้ 4 ประเภท คือ

- มิตรมีอุปการะ
- มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์
- มิตรแนะนำประโยชน์
- มิตรมีความรักใคร่

1.3 ธรรมะสำหรับผู้มีบทบาทเป็นครู ครูในฐานะผู้สอนต้องมีคุณสมบัติ ซึ่งเรียกว่า “สัปปริสธรรม” 7 ประการ คือ

- ชัมมัญญตา เป็นผู้รู้แจ้งทั้งทฤษฎีและปฏิบัติในศาสตร์และศิลป์ที่ทำการสอน
- อุตถัญญตา ต้องรู้วัตถุประสงค์ของการสอนที่แน่นอนชัดเจนเพื่อกำหนด

เนื้อหาสาระ

- อุตถัญญตา ต้องรู้จักตนเอง มีความพร้อมหรือไม่เพียงใด

- มัตตัญญูตา รู้จักประมาณ ความพอดี ไม่สอนมากเกินไปหรือน้อยเกินไปกว่าผู้ศึกษาจะรับได้
- กาลัญญูตา รู้จักเวลาอันเหมาะสม ว่าเวลาไหนควรสอนเรื่องใด หรือไม่
- ปริสสัญญูตา รู้จักชุมชน รู้จักสังคม เพื่อให้การสอนไม่ขัดแย้งกับประเพณี และวัฒนธรรมของผู้ศึกษา
- ปุคคปโรปปริญญูตา ต้องรู้จักความแตกต่างภายใน ของนักเรียนแต่ละคน ว่า มีจิต มีอหยาขัย และศักยภาพในการเรียนรู้ต่างกันอย่างไร

1.4 ธรรมะสำหรับผู้มีบทบาทเป็นพ่อแม่ ต้องมี “พรหมวิหาร 4” ได้แก่

- เมตตา คือ ความคิดปรารถนาจะให้บุตรธิดาเป็นสุข มอบสิ่งที่ดีให้กับลูก ตามกำลังสมควรและความจำเป็น
- กรุณา คือ ความคิดอยากให้พ้นทุกข์ เมื่อลูกได้รับความทุกข์ร้อน พ่อแม่เป็นที่พึ่งอันดับแรกของลูก
- มุทิตา คือ การเป็นพ่อแม่ต้องรู้จักยินดีเมื่อลูกทำอะไรได้สำเร็จแม้เป็นเรื่องเล็กน้อย เพื่อให้เขาได้มีกำลังใจ
- อุเบกขา คือ การวางเฉย ไม่ดีใจเสียใจเมื่อลูกทำอะไรผิดพลาด เพื่อจะไม่ให้ลูกเกิดความรู้สึกขาดความมั่นใจในสิ่งที่ตนเองล้มเหลว

2. สร้างค่านิยมและทัศนคติให้กับสมาชิกในสังคม สื่อมวลชนมีบทบาทในการจัดเกลาทางสังคมด้วยการอบรมบ่มเพาะค่านิยม ทัศนคติในทางที่ดีและเหมาะสมกับสังคม จะเห็นได้ว่าในอดีตศาสนานั้นถือเป็นปัจจัยที่สำคัญในการสร้างค่านิยมและทัศนคติที่ดีงามให้กับคนในสังคม โดยเฉพาะสังคมไทยที่ส่วนใหญ่นับถือพุทธศาสนาทำให้หลักคำสอนในพุทธศาสนามีอิทธิพลและมีความสำคัญในการปลูกฝังค่านิยมและทัศนคติให้ กับคนไทยมาโดยตลอด จนมาถึงในยุคปัจจุบันเมื่อการสื่อสารเป็นแบบโลกาภิวัตน์สื่อมวลชนเป็นช่องทางที่สำคัญในการนำวัฒนธรรมต่างชาติเข้ามาสู่สังคมไทยเป็นอย่างมาก ทำให้เกิดค่านิยมและทัศนคติที่ไม่เหมาะสม วิกฤตกระจายเสียงในฐานะสื่อมวลชนจึงต้องระมัดระวังในการนำวัฒนธรรมต่างชาติเข้ามาถ่ายทอด เพราะอาจจะสร้างค่านิยมที่ไม่เหมาะสมให้เกิดขึ้นได้ การนำหลักคำสอนในพระพุทธานุศาสนามาเผยแพร่ทางวิทยุกระจายเสียงจะช่วยสร้างค่านิยมและทัศนคติที่ถูกต้องดีงามให้กับพุทธศาสนิกชนในสังคมไทยได้เป็นอย่างดี

3. กำหนดบรรทัดฐานของสมาชิกในสังคม บรรทัดฐานทางสังคมประกอบด้วยวิถีชาวบ้านจารีต กฎหมาย สื่อมวลชนช่วยตอกย้ำบรรทัดฐานของสมาชิกในสังคม เช่น การแต่งงานที่ถูกต้องตามประเพณี การประกอบอาชีพที่ไม่เป็นภัยต่อสังคม การลงโทษสำหรับผู้ทำผิดกฎหมาย

สิ่งเหล่านี้ทำให้สมาชิกของสังคมตระหนักและปฏิบัติตามบรรทัดฐานของสังคม ซึ่งศาสนามีส่วนในการกำหนดบรรทัดฐาน เช่น พิธีการแต่งงานต้องมีการทำบุญเลี้ยงพระเพื่อเป็นสิริมงคลแก่คู่บ่าวสาว เป็นต้น ซึ่งสามารถนำเสนอผ่านสื่อมวลชนให้รับรู้ได้

4. สอนวิธีการใช้ชีวิตให้กับสมาชิกในสังคม สื่อมวลชนจะเป็นผู้เผยแพร่ข่าวสาร สร้างการเลียนแบบและแรงบันดาลใจในการใช้ชีวิตให้กับคนในสังคม เช่น การนำเสนอการใช้เวลาว่างของนายกรัฐมนตรีในกีฬากอล์ฟ นอกจากนี้ยังสอนเรื่องการใช้เงินซึ่งมีทั้งแง่ลบและแง่บวก การใช้ของราคาแพง เพื่อแสดงรสนิยม ซึ่งก็จะทำให้เกิดปัญหาได้เพราะคนในสังคมมีรายได้ไม่เท่ากัน ในการสอนวิธีการใช้ชีวิตให้กับสมาชิกในสังคม โดยผ่านสื่อวิทยุกระจายเสียง เช่น

- การเสนอหลักโลกปาเลธรรม คือ ธรรมคัมภีร์ครองโลก ประกอบด้วย “**หิริ**” คือ ความละอายแก่ใจ ความอดสูใจต่อการประพฤติทุจริตหรือการกระทำชั่ว และ “**โอตตปปะ**” คือ ความเกรงกลัวต่อผลของความชั่วหรือต่อบาป หิริโอตตปปะ ถือเป็นธรรมคัมภีร์ครองสัตว์โลกไม่ให้ทำชั่ว

- ขันติ โสรัจจะ คือ ธรรมอันทำให้งาม 2 อย่าง ได้แก่ “**ขันติ**” คือ ความอดทนอดกลั้นด้วยกำลังใจ “**โสรัจจะ**” คือ ความรู้จักทำให้จิตใจเข้มแข็งในเมื่อต้องอดทน โสรัจจะจึงเป็นปัจจัยอุดหนุนขันติ ดังนั้นขันติโสรัจจะจึงเป็นธรรมอันทำบุคคลให้งามทั้งภายในและภายนอก

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่าบทบาทของสื่อมวลชนในการขัดเกลาสังคมทั้ง 4 ประการ วิทยุกระจายเสียงสามารถที่จะทำการอบรมบ่มเพาะศีลธรรมให้กับพุทธศาสนิกชน ด้วยการทำหน้าที่เป็นสื่อในการเผยแพร่ธรรมะไปสู่ปัจเจกบุคคลตามกระบวนการที่มีชื่อย่อว่า “K-A-P” คือ การสร้างความรู้ความเข้าใจ (Knowledge) เพื่อเปลี่ยนแปลงทัศนคติ (Attitude) รวมไปถึงการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและการกระทำ (Performance) โดยนำหลักธรรมะสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องให้พุทธศาสนิกชนเพื่อไปขัดเกลาทัศนคติของบุคคล จนทำให้เป็นบุคคลที่มีความประพฤติดีงามได้

ความน่าเชื่อถือของแหล่งข่าวสาร (Source credibility)

ความน่าเชื่อถือของแหล่งข่าวสาร (Source credibility) นี้เป็นหัวข้อที่ศึกษาถึงการรับรู้ของผู้รับสารที่มีต่อตัวแหล่งข่าวสารหรือผู้ถ่ายทอดข่าวสาร ในแง่ที่ว่า น่าเชื่อถือหรือยอมรับได้มากน้อยเพียงใด ความน่าเชื่อถือนี้นักวิจัยประเมินจากบุคลิกลักษณะของแหล่งข่าวสารที่รับรู้โดยผู้รับสาร 3 ประการหลักคือ²⁴

1. ความน่าไว้วางใจ (Trustworthiness) เช่น ปลอดภัยไว้ใจได้ มีความจริงใจ ซื่อสัตย์ และยุติธรรม เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้ถือเป็นคุณสมบัติเบื้องต้นที่พระสงฆ์ต้องปฏิบัติให้เป็นนิสัย
 2. ความเชี่ยวชาญสามารถ (Expertness) เช่น ผ่านการศึกษา การฝึกอบรม ให้มีประสบการณ์ มีความรู้ความชำนาญและมีทักษะ เป็นต้น ซึ่งถือเป็นสิ่งที่พระสงฆ์ต้องแสวงหา
 3. ความคล่องแคล่วกระฉับกระเฉง (Dynamism) เช่น มีชีวิตชีวา ตื่นตัว ว่องไว และไม่ทำตัวน่าเบื่อ เป็นต้น เพราะหากพระสงฆ์ทำตนน่าเบื่อ ไร้ชีวิตชีวา ย่อมสร้างศรัทธาไม่ได้
- อย่างไรก็ดีนักวิจัยบางคนอาจจะประเมินจากบุคลิกลักษณะด้านอื่น ๆ เพิ่มเติม เช่น การคบค้าสมาคมได้ เข้าพบได้ง่าย สุภาพ และเป็นกันเอง เป็นต้น

ทฤษฎีเกี่ยวกับความน่าเชื่อถือของแหล่งข่าวสารมาจากการค้นพบในการวิจัยเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของผู้รับสารในการสื่อสารเพื่อชักจูงใจ (Persuasive Communication) การวิจัยส่วนใหญ่พบว่าผู้ที่มีความน่าเชื่อถือสูงจะมีความสามารถในการชักจูงมากกว่าผู้ที่มีความน่าเชื่อถือต่ำ เช่น ในการโฆษณาขายสินค้านี้ห่อใหม่มักใช้ทันตแพทย์เป็นผู้แนะนำ แต่ถ้าหากผลิตภัณฑ์เป็นผงซักฟอกก็ต้องใช้แม่บ้านเป็นผู้แนะนำซึ่งจะทำให้ดูน่าเชื่อถือกว่าการใช้ทันตแพทย์

การแบ่งประเภทของสื่อโดยพิจารณาจากการมีส่วนร่วม

การสื่อสารหรือการเผยแพร่ธรรมะนั้นจะประสบความสำเร็จได้นอกจากผู้ส่งสารหรือพระสงฆ์จะต้องมีความน่าเชื่อถือ (Source credibility) ผู้เผยแพร่ธรรมะยังต้องเข้าใจธรรมชาติของสื่อที่ใช้ส่งสารด้วยเนื่องจากสื่อแต่ละชนิดมีผลต่อการมีส่วนร่วมของผู้รับสารแตกต่างกันไป แมคลูแฮน (Marshall McLuhan) ศาสตราจารย์ชาวอังกฤษ ซึ่งเป็นผู้อำนวยการศูนย์วัฒนธรรมและ

²⁴พระ จิระโสภณ, “ทฤษฎีการสื่อสารมวลชน,” ใน เอกสารการสอนชุดวิชาหลักและทฤษฎีการสื่อสาร, เล่ม 2, หน่วยที่ 11 (นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2545), น. 629-630.

เทคโนโลยีแห่งมหาวิทยาลัยโทรอนโท แคนาดา มีแนวคิดในการแบ่งประเภทของสื่อ โดยพิจารณาจากการมีส่วนร่วมของผู้รับสาร (audience) ในการทำให้การส่งสารนั้นสมบูรณ์ ทั้งนี้ แมคลูฮัน แบ่งสื่อเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ ได้แก่²⁵

1. สื่อร้อน (Hot Medium) เป็นสื่อที่นำข้อมูลหรือสารที่ชัดเจนไปยังผู้รับ โดยผู้รับสารไม่ต้องเติมเต็มข้อมูลในการรับรู้ เช่น ภาพถ่าย ภาพยนตร์ เป็นต้น ซึ่งผู้รับสารไม่ต้องสร้างจินตนาการเกี่ยวกับตัวละครหรือบรรยากาศของฉากต่าง ๆ เพราะมีปรากฏให้เห็นชัดเจน
2. สื่อเย็น (Cool Medium) เป็นสื่อที่ผู้รับสารมีส่วนร่วมในการทำให้เกิดความสมบูรณ์ในสาร เช่น การสร้างจินตนาการ เนื่องจากเนื้อหาข้อมูลไม่ชัดเจนเหมือนสื่อร้อน เช่น ภาพการ์ตูน นิยาย ละครวิทยุ และเกมคอมพิวเตอร์ เป็นต้น ซึ่งผู้รับสารต้องมีส่วนร่วมในการจินตนาการ

ทฤษฎีหน้าที่นิยมในการสื่อสารมวลชน (Functionalisms)

เมื่อศึกษาคำนิยามดั้งเดิมของคำว่า “หน้าที่” จากทัศนะของนักทฤษฎีหน้าที่นิยมรุ่นบุกเบิกอย่าง แรคคิลฟ บราวน์ มาลินอฟสกี (R. Brown) ได้อธิบายว่า “หน้าที่” หมายถึง²⁶

- การอำนวยความสะดวกให้แก่กลุ่มวัฒนธรรมหรือสังคมจากส่วนย่อย ส่วนใดส่วนหนึ่ง
- ส่วนย่อย ๆ เช่น กลุ่มนั้นจะทำประโยชน์ให้แก่สมาชิก เช่น ครอบครัวทำให้ทารกอยู่รอด หรือกลุ่มใหญ่ช่วยให้กลุ่มเล็กอยู่รอด
- การเน้นถึงการรวมเอาส่วนย่อยต่าง ๆ ให้ผนึกเข้ามาเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับส่วนรวมทั้งหมด เช่น แต่ละครอบครัวในสังคมไทยก็จะทำหน้าที่แบบครอบครัวไทย หรือหมายถึงการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างส่วนต่าง ๆ เช่น การทำหน้าที่ประสานกันระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน เป็นต้น

²⁵จิราภรณ์ สุวรรณวาทกิจ, “ความหมายประเภทและความสำคัญของสื่อมวลชน,” ใน เอกสารการสอนชุดวิชาความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับสื่อสารมวลชน, หน่วยที่ 1 (นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช, 2547), น. 12.

²⁶กาญจนา แก้วเทพ, “ทฤษฎีการสื่อสารตามทัศนะของสำนักหน้าที่นิยม,” ใน ปรัชญา นิเทศศาสตร์และทฤษฎีการสื่อสาร, หน่วยที่ 5 (นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช, 2547), น. 46-47.

- ในการวิเคราะห์เรื่องการทำหน้าที่นั้น จะดูได้จาก “ปฏิบัติการ” (practice) หรือ “กิจกรรม” (activities) ที่สถาบัน/ส่วนย่อยต่าง ๆ กำลังดำเนินอยู่

จากคานิยมพื้นฐานดังกล่าว เมื่อนำมาใช้ในด้านการสื่อสาร แมคแควล (D. McQuail) ได้ตั้งข้อสังเกตว่า ความหมายของคำว่า “หน้าที่” นั้น มีได้อย่างค่อนข้างหลากหลายเช่น

1. เป้าหมาย (purpose) เช่น เป้าหมายของการให้ข่าวสารคืออะไร มักเป็นมุมมองมาจากฝ่ายผู้ส่งสาร กรณีการเสนอข่าวสารทางพุทธศาสนาผู้ส่งสารต้องกำหนดเป้าหมายให้ชัดเจน

2. ผลสืบเนื่อง (consequence) มักเป็นมุมมองจากฝ่ายผู้รับสาร เมื่อข่าวสารด้านพุทธศาสนาถูกส่งมาย่อมทำให้เกิดมุมมองจากผู้รับสาร

3. ข้อกำหนด (requirement) เช่น หน้าที่ของสถาบันสื่อมวลชนต่อการธำรงรักษาสืบทอดวัฒนธรรม มักจะมีนัยว่าเป็นข้อกำหนดของสังคมให้เป็นหน้าที่ของสื่อมวลชน เช่นการกำหนดไม่ให้มีการโฆษณาบุหรืหรือไม่ให้ส่งเสริมหรือกระตุ้นการสูบบุหรืในสื่อมวลชน เป็นต้น

4. ความคาดหวัง (expectation) ซึ่งเป็นความหมายที่ใช้กันมาก เช่น ในช่วงเวลาเลือกตั้งประชาชนมักจะคาดหวังให้สื่อวางตัวเป็นกลางไม่เข้าข้างฝ่ายใด เป็นต้น สำหรับด้านการปลูกฝังคุณธรรมให้กับประชาชนสังคมมักคาดหวังให้สื่อเพิ่มบทบาทในการเผยแผ่คุณธรรมให้กับประชาชนและลดการเผยแผ่สิ่งมอมเมาประชาชนโดยไม่ยึดถือผลกำไรทางธุรกิจเป็นสำคัญ เช่นการโฆษณาเหล้าเบียร์ เป็นต้น

ซึ่งการกำหนดหน้าที่ที่ยังขึ้นอยู่กับว่าได้กำหนดจากจุดยืนของใคร เช่น จากผู้ส่งสาร ผู้รับสาร ผู้สังเกตการณ์ที่เป็นกลาง ผู้รักษากฎหมายหรือผู้ควบคุมระเบียบของสังคม เป็นต้น ทำให้ “หน้าที่” เป็นแนวคิดที่เกี่ยวกับการตอบสนองความต้องการอยู่ 3 ลักษณะคือ หากตอบสนองได้ถูกต้อง ก็เป็นการทำหน้าที่ ตอบสนองไม่ถูกต้อง ก็เป็นการไม่ทำหน้าที่ และถ้าตอบสนองผิดจากที่ต้องการ ก็เป็นการทำหน้าที่ผิดไป โดยอธิบายได้ดังนี้

1. การทำหน้าที่ (function) ของระบบสื่อสารมวลชนหากทำให้ปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มหรือสังคม สามารถปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมใหม่ หรือภัยอันตรายที่จะมาข่มขู่ได้ เช่น การรายงานข่าวว่าป่าไม่กำลังจะหมดไป เราจะต้องช่วยกันประหยัคผลิตภัณฑ์ที่ทำจากป่าไม้ เช่น กระดาษ ซึ่งควรจะมีการนำกระดาษกลับมาใช้ใหม่ การแยกขยะ เป็นต้น หากว่ารายงานข่าวดังกล่าวทำให้ประชาชนปฏิบัติตามก็เท่ากับตอบสนองความต้องการของระบบ ก็ถือว่าสื่อได้ทำหน้าที่อย่างดี

2. การไม่ทำหน้าที่ (dysfunction) คือ เมื่อใดก็ตามที่กิจกรรมของสื่อที่ตั้งเป้าหมายไว้ไม่ก่อให้เกิดผลใด ๆ ขึ้นมาเลย เช่น การรายงานข่าวสถิติอุบัติเหตุบนท้องถนนในช่วงเทศกาลสงกรานต์ และการใช้สื่อรณรงค์พร้อมนำเสนอมาตรการต่าง ๆ เพื่อลดอุบัติเหตุ แต่หลังจากเทศกาล

ผ่านพ้นไปแล้วก็พบว่า ตัวเลขสถิติอุบัติเหตุไม่ได้ลดลงเลย เท่ากับไม่ได้ตอบสนองความต้องการของระบบ เรียกว่าเป็น “การไม่ทำหน้าที่”

3. การทำหน้าที่ผิดไป (malfunction) คือ การที่สื่อมวลชนจะไม่ทำหน้าที่ตามที่คาดหวัง แต่ก็ยังทำหน้าที่ผิดไป จากที่ควรจะเป็นอีกด้วยเช่น สมมติว่ากรณีการรณรงค์เรื่อง “30 บาทรักษาทุกโรค” ซึ่งมีเป้าหมายที่จะให้ประชาชนรับรู้ถึงสวัสดิการด้านการรักษาพยาบาลที่รัฐจัดให้แต่ผลอาจกลับปรากฏว่า ประชาชนยังเพิ่มพฤติกรรมความเสี่ยงมากยิ่งขึ้น และลดการป้องกันส่งเสริมสุขภาพเนื่องจากแน่ใจว่าจะได้รับการรักษาพยาบาลอย่างแน่นอน การที่ประชาชนตอบสนองผิดไปจากที่ต้องการ ต้องถือเป็น “การทำหน้าที่ผิดไป” ของสื่อมวลชน

สรุปการตอบสนองความต้องการทั้ง 3 ประการจากการทำหน้าที่ของสื่อมวลชน ต่อ การเผยแผ่ธรรมะเพื่ออบรมบ่มเพาะคุณธรรม ให้กับพุทธศาสนิกชน หากสื่อยึดถือเอาการเผยแผ่ข่าวสารด้านพุทธศาสนาเป็นการทำหน้าที่ แต่การนำเสนออื่น ถ้าไม่ได้อยู่ในช่วงเวลาหรือมีรูปแบบที่เหมาะสมกับความต้องการของผู้รับสารจนทำให้ไม่เกิดผลในการอบรมบ่มเพาะคุณธรรมได้เลย ก็เท่ากับว่าเป็นการไม่ทำหน้าที่ แต่ถ้าสิ่งที่น่าสนใจนอกจากจะไม่เกิดผลในการอบรมบ่มเพาะคุณธรรมแล้วยังกลับทำให้พุทธศาสนิกชนเกิดความเสื่อมศรัทธาต่อพุทธศาสนาหรือไปหลงงมงายแบบผิด ๆ ก็เท่ากับว่าเป็นการทำหน้าที่ผิดไป ของสื่อมวลชน เช่น การเผยแผ่เรื่องของวัตถุมงคลในเชิงพาณิชย์ หรือการเสนอข่าวด้านลบเกี่ยวกับพระสงฆ์ในช่วงเวลาที่มีผู้ติดตามชมจำนวนมากแต่ในเวลาที่ไม่มียุติตามชมหรือมีจำนวนน้อยจึงจะนำเสนอเนื้อหาเพื่ออบรมบ่มเพาะคุณธรรมเป็นต้น

นอกจากลักษณะการทำหน้าที่ทั้ง 3 ประการแล้ว เมอร์ตัน (R.K. Merton) ได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับการทำหน้าที่ของการสื่อสารว่าในหลายครั้งจะมีการศึกษาผลที่เราคาดหวังเอาไว้ ซึ่งใช้คำศัพท์ว่า “หน้าที่เปิดเผย” (manifest function) แต่บางครั้งหน้าที่เปิดเผยก็กลับเกิดผลสืบเนื่องที่ไม่ได้คาดหวังขึ้นมา (unintended consequence) ซึ่งเรียกว่า “หน้าที่แฝงเร้น” (latent function) เช่น การทำพิธีเรียกขวัญเมื่อยามเจ็บป่วยนั้นหน้าที่เปิดเผยคือเป็นพิธีการศักดิ์สิทธิ์ลึกลับ แต่แท้จริงแล้วมีอรรถประโยชน์หรือมีหน้าที่บทบาทซ่อนเร้นอยู่ภายในคือเป็นการแสดงให้ผู้เจ็บป่วยทราบว่าชุมชนมีความห่วงใยในตัวเขา (ผู้ทำพิธีกรรมอาจจะไม่รู้ตัวเกี่ยวกับหน้าที่ดังกล่าว)

ซึ่งเกณฑ์ที่จะใช้ในการวัดหน้าที่เปิดเผยและหน้าที่แฝงเร้นคือความตั้งใจ (intention) และการรู้ตัว (recognition) ของผู้ที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสาร (participant) ได้แก่

1. หน้าที่เปิดเผย เป็นผลลัพธ์ที่เกิดตามมาโดยที่ผู้สื่อสารตั้งใจและรู้ตัวมาก่อน
2. หน้าที่แฝงเร้น เป็นผลลัพธ์ที่เกิดมาโดยที่ผู้สื่อสารไม่ได้ตั้งใจและไม่รู้ตัวมาก่อน

สรุปการทำหน้าที่ของสื่อมวลชนนอกจากจะต้องทำหน้าที่เปิดเผย เช่นการเผยแผ่ข่าวสารและความรู้ด้านพุทธศาสนาให้กับประชาชนแล้ว สื่อมวลชนยังต้องคำนึงถึงหน้าที่แฝงเร้นที่

อาจจะส่งผลในทางลบต่อพระพุทธศาสนาด้วย ดังนั้นการทำหน้าที่เผยแผ่พุทธศาสนา นอกจากจะต้องตั้งใจทำและทำอย่างมีสติรู้ตัวแล้ว ยังจะต้องระวังผลเสียที่อาจจะเกิดมาโดยไม่ตั้งใจด้วย

คิมบอล (Kimball) ได้ศึกษาเรื่อง “การทำหน้าที่ทดแทน” (alterative function)²⁷ คือ เมื่อคนในสังคมมีความต้องการบางอย่างเกิดขึ้นและจำเป็นต้องได้รับการตอบสนอง คนในสังคมก็จะแสวงหาวิธีการหรือจากสถาบันที่คาดหวังไว้ให้ทำการตอบสนองสิ่งที่ต้องการแต่หากวิธีการหรือสถาบันนั้นตอบสนองไม่ได้ ก็จำเป็นต้องหาวิธีการหรือสถาบันอื่นมาทดแทนเพื่อสนองความต้องการที่มีอยู่ เช่น กรณีที่สื่อมวลชนสมัยใหม่เข้าไปแทนที่รูปแบบการสื่อสารแบบเดิม ๆ อย่างในวันสำคัญทางศาสนา (มาฆบูชาหรือวิสาขบูชา) แทนที่ประชาชนจะไปวัดทำบุญตักบาตร ก็อาจจะหยุดอยู่บ้านดูโทรทัศน์ หรือดูการถ่ายทอดพิธีเวียนเทียนในวันสำคัญนั้นแทน เป็นต้น

สรุป ทฤษฎีหน้าที่นิยมในเรื่องการสื่อสาร เป็นแนวคิดเพื่อการอำนวยความสะดวกให้กับสังคมแต่ละส่วนในด้านต่าง ๆ โดยคำนึงถึงเป้าหมาย อันเป็นมุมมองจากผู้ส่งสาร ที่จะมีผลสืบเนื่องจากฝ่ายผู้รับสาร ซึ่งอาจมี ข้อกำหนด ของสังคมให้สื่อมวลชนมีหน้าที่เพื่อสนอง ความคาดหวังของสังคมเพื่อตอบสนองความต้องการซึ่งจะเกิดขึ้นได้ 3 ประการ คือ หากตอบสนองได้ก็เป็นการ **ทำหน้าที่** ถ้าตอบสนองไม่ได้ก็ **ไม่ทำหน้าที่** และถ้าตอบสนองผิดจากที่ความต้องการก็เป็นการ **ทำหน้าที่ผิดไป** นอกจากลักษณะทั้ง 3 ประการแล้ว สื่อมวลชนยังต้องคำนึงถึงการทำหน้าที่ซึ่งให้ผลตรงตามที่ตั้งใจไว้ด้วยรู้ตัวมาก่อนซึ่งถือเป็น **“หน้าที่เปิดเผย”** แต่บางครั้งหน้าที่เปิดเผยก็กลับเกิดผลสืบเนื่องที่ไม่ได้ตั้งใจหรือรู้ตัวมาก่อนว่าจะเกิดขึ้นเรียกว่า **“หน้าที่แฝงเร้น”** และเมื่อใดที่สื่อเดิมไม่สามารถทำการตอบสนองได้อีก ผู้รับสารก็จะแสวงหาสื่ออื่นขึ้นมาเพื่อทำ **“หน้าที่ทดแทน”**

ทฤษฎีการสื่อสารของลาสเวลล์ (The Laswell model)

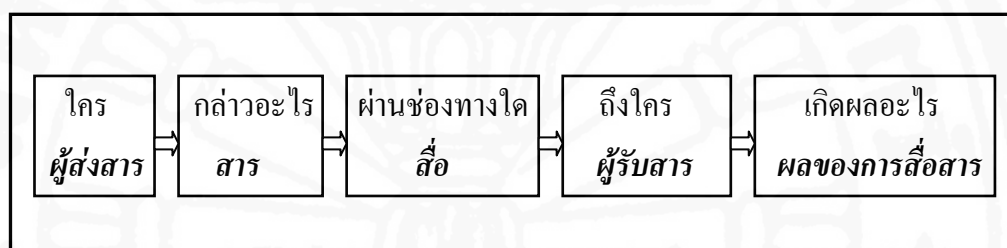
ปี ค.ศ. 1948 Harold D. Lasswell นักสังคมศาสตร์ ได้เสนอแบบจำลองของการสื่อสารขึ้นอีกแบบหนึ่ง แบบจำลองของลาสเวลล์ได้วิเคราะห์หน้าที่ของการสื่อสารในสังคมมนุษย์ โดยกล่าวว่าหน้าที่ของการสื่อสารมีอยู่ 3 ประการในสังคม คือ

1. คอยตรวจตราดูแล เพื่อแจ้งเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นต่าง ๆ ให้สมาชิกในชุมชนทราบ
2. สร้างความสัมพันธ์ในสังคม
3. ถ่ายทอดมรดกทางสังคมให้แก่คนรุ่นใหม่

²⁷ เรื่องเดียวกัน, น. 53.

ลาสเวลล์มีความเห็นว่า ต้องมีกลุ่มผู้เชี่ยวชาญที่รับผิดชอบเกี่ยวกับหน้าที่เหล่านั้น เพื่อค้นหาและควบคุมปัจจัยที่จะทำให้การสื่อสารขาดประสิทธิภาพ เขากล่าวว่า การอธิบายถึงกระบวนการสื่อสารอย่างง่ายก็คือการตอบคำถามต่อไปนี้ “ใคร (Who) กล่าวอะไร (Says what) ผ่านช่องทางใด (in which channel) ถึงใคร (to whom) ด้วยผลอะไร (with what effect)”²⁸ ซึ่งอาจเขียนเป็นแบบจำลองได้ดังนี้

ภาพที่ 2.2
แบบจำลองการสื่อสารของลาสเวลล์ The Lasswell model

ลาสเวลล์เชื่อว่า กระบวนการสื่อสาร ผู้ส่งสารมีเจตนาบางอย่างที่จะมีอิทธิพลเหนือผู้รับสารเสมอ ดังจะเห็นได้จากแบบจำลองที่แสดงให้เห็น “ผล” ที่เกิดขึ้นหลังจากที่ผู้รับสารได้รับสารแล้วเสมอ การเป็นศูนย์กลางของกระบวนการสื่อสารแบบเส้นตรงทางเดียว ทำให้ผู้ส่งสารมีอิทธิพลเหนือผู้รับสารในหลายลักษณะ เริ่มตั้งแต่การตัดสินใจเลือกว่าจะถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารไปให้ผู้รับสารกลุ่มใดบ้าง การถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารไปยังผู้รับสารโดยผ่านช่องทางการสื่อสาร หรือสื่อประเภทใด การ “ปรุงแต่ง” ข้อมูลข่าวสารให้มีความน่าสนใจแก่ผู้รับสาร ซึ่งอิทธิพลดังกล่าวจะสะท้อนออกมาให้เห็นชัดใน “บทบาท” ของผู้ส่งสาร โดยอาจกล่าวได้ว่ามีบทบาทหลัก 2 ประการคือ²⁹

²⁸Harold D. Lasswell, “The Structure and Function of Communication. In Society,” The Communication of Ideals, ed. Lyman Bryson (New York: Harper and Row Publishers, 1948), p. 62.

²⁹ภัสวดี นิติเกษตรสุนทร, “แนวคิดหลักด้านการสื่อสาร,” ใน ปรัชญานิติศาสตร์และทฤษฎีการสื่อสาร, หน่วยที่ 3 (นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2547), น. 27-28.

1. บทบาทในการเป็นผู้ถ่ายทอดสารไปยังผู้รับสาร หมายถึง การทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิด ความคิดเห็น ข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ของตนเองไปยังผู้รับสาร หรือเป็นผู้รับข้อมูลจากแหล่งข้อมูล(source) แล้วนำไปถ่ายทอดอีกทอดหนึ่ง ตามที่เรียกว่า “ผู้เฝ้าประตู”

2. บทบาทในการเป็นผู้โน้มน้าวชักจูงใจ หมายถึง การทำหน้าที่ “สร้าง” ข่าวสารให้มีพลังอำนาจเพียงพอที่จะทำให้ผู้รับสารเกิดความโน้มเอียง หรือการเปลี่ยนแปลงด้านทัศนคติหรือพฤติกรรมก็ตาม

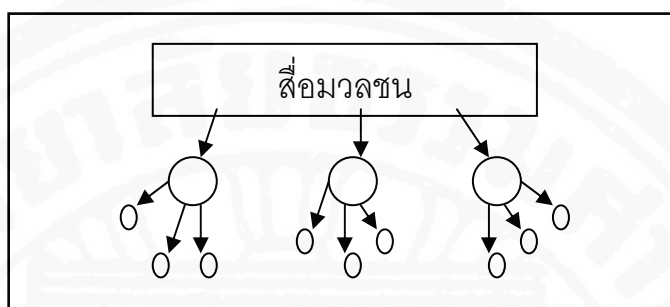
สรุปได้ว่า กระบวนการสื่อสาร ตามแบบจำลองการสื่อสารของลาสเวลล์ พระสงฆ์ถือเป็น ผู้ส่งสาร (Who or Sender) ที่มีอิทธิพลเหนือผู้รับสาร เริ่มตั้งแต่เป็นผู้รับข้อมูลจากแหล่งข้อมูล ด้วยการศึกษาลักษณะ และนำมาปฏิบัติให้ได้หลักธรรม (Says what or Message) แล้วจึงนำมาเผยแพร่ผ่านสื่อวิทยุกระจายเสียง (In Which Channel or Media) ให้พุทธศาสนิกชน (To whom or Receiver) ได้รับฟังโดยหวังผลให้พุทธศาสนิกชนที่ฟังธรรมเทศนานั้นได้รับการอบรมบ่มเพาะให้เป็นคนมีศีลธรรม คือเป็นผู้มีความประพฤติที่ดีงามตามหลักพระพุทธศาสนา (With What Effect)

ทฤษฎีการไหลสองทอดของข่าวสาร (The Two-Step Flow Theory)

ทฤษฎีนี้เป็นข้อสมมติฐานเกี่ยวกับการไหลของข่าวสารจากสื่อมวลชนไปยังผู้รับสารในสังคม พบว่า ข่าวสารไม่ได้ไปถึงผู้รับสารโดยตรงทันที แต่ผ่านการถ่ายทอดของบุคคลที่เรียกว่าผู้นำความคิดเห็น (opinion leader) การถ่ายทอดข่าวสารสื่อมวลชนจากผู้นำความคิดเห็นนี้เกิดขึ้นพร้อมกับการทำหน้าที่เป็นประจักษ์ข่าวสาร และเป็นผู้มีอิทธิพลโน้มน้าวใจในเรื่องที่เกี่ยวกับข่าวสารนั้น ๆ ด้วย ซึ่งทฤษฎีการไหลสองทอดของข่าวสารของสื่อมวลชนนี้ ริเริ่มจากข้อความที่เป็นข้อสมมติฐานจากการศึกษาค้นพบของ ลาซาร์สเฟลด์ (Paul F. Lazarsfeld) ที่เมืองอิตรี เมื่อปี ค.ศ. 1940 ที่ว่า “แนวความคิดเห็นต่าง ๆ จะไหลจากวิทยุและสิ่งพิมพ์ไปยังผู้นำความคิดเห็นและจากผู้นำความคิดเห็นไปสู่กลุ่มประชากรที่มีความกระตือรือร้นน้อยกว่า”³⁰

³⁰พระ จิรโสภณ, “ทฤษฎีการสื่อสารมวลชน,” ใน ปรัชญานิตยสารและทฤษฎีการสื่อสาร, หน่วยที่ 10 (นันทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย สุโขทัยธรรมาธิราช, 2547), น. 42-43.

ภาพที่ 2.3
แบบจำลองการสื่อสารการไหลสองทอดของข่าวสาร

แบบจำลองการสื่อสารสองทอดแสดงให้เห็นว่าข่าวสารที่สื่อมวลชนส่งไปยังผู้รับสารไม่สามารถเข้าถึงผู้รับสารได้ทั้งหมด แต่จะผ่านการถ่ายทอดจากบุคคลที่เรียกว่าผู้นำความคิดเห็น (opinion leader) ไปยังผู้ที่ไม่ได้เปิดรับสื่อ หรือกลุ่มที่เปิดรับสื่อน้อย ซึ่งมักจะตัดสินใจโดยพึ่งพาความเห็นจากกลุ่มผู้นำความคิดเห็นเป็นสำคัญ

โดยทั่วไปลักษณะผู้นำความคิดเห็นจะแตกต่างไปจากผู้ตาม ในคุณสมบัติต่อไปนี้

- เป็นที่ยอมรับเชื่อถือจากคนอื่น ๆ ในสังคมเดียวกัน
- ชอบสังสรรค์รวมกลุ่มกับคนอื่น
- เปิดรับสื่อมากกว่าคนอื่น
- เปิดหูเปิดตาสู่โลกภายนอกมากกว่า (เดินทางบ่อย)
- กระตือรือร้นทางสังคมมากกว่าคนอื่น

สรุปจากทฤษฎีการไหลสองทอดของข่าวสารจากสื่อมวลชน แสดงให้เห็นว่าผู้รับสารให้ความสำคัญกับสื่อบุคคลที่เป็นผู้ถ่ายทอดสารเป็นสำคัญดังนั้นพระสงฆ์ในฐานะผู้นำด้านจิตใจของประชาชนจำเป็นต้องรักษาความเป็นผู้นำเพื่อสร้างแรงศรัทธาให้เกิดกับผู้รับสาร พระสงฆ์จึงต้องสร้างคุณสมบัติในการเป็นผู้นำความคิดเห็น (opinion leader) คือ ปฏิบัติตนให้เป็นที่ยอมรับนับถือของคนในสังคม หมั่นเข้าร่วมประชุมสงฆ์เพื่อศึกษาหาความรู้ เปิดรับสื่อให้มากกว่าคนอื่นในอดีตพระสงฆ์ได้ชื่อว่าเป็นพหูสูตร เพราะนอกจากจะได้อ่านจากพระไตรปิฎกมาแล้ว ยังได้ฟังเรื่องราวต่าง ๆ มากมายจากญาติโยมที่มาจากหลายสารทิศด้วย เปิดหูเปิดตาสู่โลกภายนอกมากกว่า เพราะแม้แต่องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ทรงเดินทางจนทั่วทั้งชมพูทวีปเพื่อประกาศพระศาสนามาแล้วและต้องมีความกระตือรือร้นในการเผยแผ่ธรรมะสู่สังคมให้มากกว่าอย่าคิดว่าพระไม่ใช่ เมื่อพระสงฆ์เป็นเสมือนผู้นำความคิดของคนในสังคม การจะทำหน้าที่เผยแผ่ธรรมะเพื่ออบรมบ่มเพาะศีลธรรมให้กับพุทธศาสนิกชนก็จะมีประสิทธิภาพมากตามไปด้วย

แบบจำลองการสื่อสารของเบอร์โล (The Berlo Model หรือ SMCR Model)

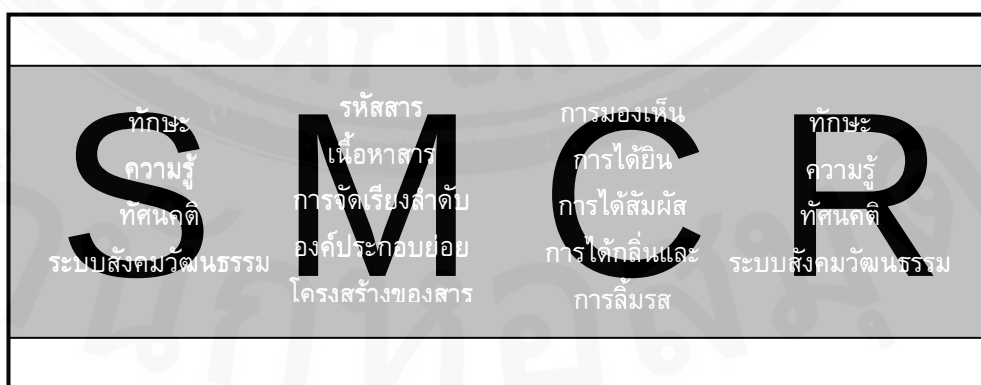
เดวิด เค. เบอร์โล (David K. Berlo)³¹ ได้อธิบายถึงคุณลักษณะและปัจจัยในกระบวนการสื่อสารไว้ โดยกล่าวถึงองค์ประกอบของการสื่อสารว่ามี 6 ประการ คือ

1. แหล่งสาร (Communication Source)
2. ผู้เข้ารหัสสาร (Encoder)
3. เนื้อหาข่าวสาร (Message)
4. ช่องสาร(Channel)
5. ผู้ถอดรหัสสาร (Decoder)
6. ผู้รับสาร (Communication Receiver)

ในการส่งและรับข่าวสารของผู้ส่งสารและผู้รับสารนั้น แหล่งสารกับผู้เข้ารหัสสารอาจรวมอยู่ในตัวบุคคลเดียวกัน เรียกว่าผู้ส่งสาร (Sender) และผู้ถอดรหัสสารกับผู้รับสารอาจรวมเรียกว่า ผู้รับสาร (Receiver) ดังนั้นแบบจำลองการสื่อสารตามแนวความคิดของเดวิด เค เบอร์โล ประกอบด้วย ผู้ส่งสาร สาร ช่องทางการสื่อสาร และผู้รับสาร เบอร์โล ได้อธิบายถึงคุณลักษณะที่สำคัญ ๆ ขององค์ประกอบการสื่อสารแต่ละตัว ที่จะมามีอิทธิพลทำให้การสื่อสารนั้นประสบผลสำเร็จหรือประสบผลล้มเหลว ดังภาพ

ภาพที่ 2.4

แบบจำลองการสื่อสารของเบอร์โล (The Berlo Model) (ดัดแปลง)

³¹David K. Berlo, The Process of Communication (New York: Holt, Rinehart and Winston, 1960), p. 57.

แบบจำลองการสื่อสารของเดวิด เค เบอร์โล ชำรงต้นได้แสดงองค์ประกอบการสื่อสาร และรายละเอียดเกี่ยวกับคุณลักษณะขององค์ประกอบไว้ดังนี้³²

1. ผู้ส่งสาร (Sender) หมายถึง บุคคลที่ส่งหรือถ่ายทอดข้อมูลข่าวสาร ความรู้สึกนึกคิด อารมณ์ ความรู้สึกต่าง ๆ โดยการเข้ารหัส (Encoder) ออกไปเป็นสัญญาณ สัญลักษณ์ กิริยาท่าทาง เบอร์โลเชื่อว่าการสื่อสารจะสำเร็จได้ ผู้ส่งสารจำเป็นต้องมีคุณลักษณะที่เอื้ออำนวยต่อความสำเร็จ และประสิทธิผลของการสื่อสาร ดังนี้

- ทักษะในการสื่อสาร (Communication Skills) อันได้แก่ความสามารถ ความชำนาญในการเข้ารหัส (Encoder) เช่น ความสามารถ ความชำนาญในด้านการพูด การเขียน และการใช้อุปกรณ์ต่าง ๆ ในการสื่อสาร เป็นต้น ดังนั้นพระสงฆ์ในฐานะผู้ส่งสาร จำเป็นต้องมีทักษะเพื่อใช้ในการเผยแผ่ธรรมะผ่านสื่อวิทยุกระจายเสียง เช่น ทักษะด้านการเทศน์ และการใช้อุปกรณ์ เป็นต้น

- ความรู้ (Knowledge) หมายถึง ความรู้ในเรื่องข้อมูลข่าวสารที่ผู้ส่งจะถ่ายทอดหรือส่งไป จะมีผลต่อความเชื่อถือความน่าเชื่อถือของผู้ส่งสารในสายตาของผู้รับสาร (Source Credibility) และนอกจากความรู้ในเรื่องข้อมูลหรือเรื่องที่ผู้ส่งจะส่งแล้ว ยังรวมถึงความรู้เกี่ยวกับกระบวนการสื่อสาร ที่ทำให้ผู้ส่งสามารถสร้างและปรับองค์ประกอบต่าง ๆ ในกระบวนการสื่อสาร ให้สมบูรณ์ ลดอุปสรรคหรือสิ่งขัดขวางการสื่อสารที่จะเกิดขึ้นให้หมดไปหรือน้อยลงด้วย

- ทัศนคติ (Attitudes) หมายถึง ความรู้ ความคิดเห็นและความรู้สึกของบุคคลที่มีต่อบุคคลหรือเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่ง ที่จะมีผลต่อพฤติกรรมและการแสดงออกของบุคคล ในกระบวนการสื่อสารนั้นผู้ส่งสารจำเป็นต้องมีทัศนคติที่ดีต่อ 3 สิ่งด้วยกันคือ

- ทัศนคติที่ดีต่อตนเอง อันจะทำให้เกิดความเชื่อมั่นในตนเองว่าสามารถเป็นผู้ส่งสารที่ดีได้

- ทัศนคติที่ดีต่อเนื้อหาข่าวสาร อันจะทำให้เกิดความสนใจติดตามค้นคว้าเรื่องราวที่ผู้ส่งสารจะส่งไป ทำให้มีความรู้ดีในเรื่องนั้น ๆ

- ทัศนคติที่ดีต่อผู้รับสาร เป็นสิ่งสำคัญอีกประการที่ทำให้การสื่อสารประสบผลสำเร็จหรือล้มเหลวได้ หากผู้ส่งสารมีความรู้สึกที่ดีต่อผู้รับสารก็จะทำให้ผู้รับสารเกิดความตั้งใจ กระตือรือร้นและมีความพยายามในการรับสาร

- ระบบสังคมและวัฒนธรรม (Social and Culture System) ผู้ส่งสารเป็นบุคคลที่อาศัยอยู่ในสังคม มีกรอบ กฎ ระเบียบ ตลอดจนวิถีชีวิต ความเชื่อ ค่านิยม ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี

³²กิตติมา สุรสนธิ, ความรู้ทางการสื่อสาร (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544), น. 69-73.

จะอันเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความรู้ ประสบการณ์ ความเชื่อ และค่านิยม รวมทั้งพฤติกรรมของผู้ส่งสารด้วย สิ่งเหล่านี้จะเป็นตัวหล่อหลอมถึงบุคลิกลักษณะของพฤติกรรม ในการแสดงออกต่อบุคคลอื่น

คุณลักษณะทั้ง 4 ประการที่ได้กล่าวมานี้เป็นสิ่งสำคัญที่เอื้ออำนวยให้ผู้ส่งสารประสบความสำเร็จในการสื่อสาร ซึ่งตามหลักการทางพระพุทธศาสนา ถือว่า ผู้เผยแผ่หรือผู้สอน (ผู้ส่งสาร) กับผู้ฟัง หรือผู้เรียน (ผู้รับสาร) นั้น มีความสัมพันธ์กันในฐานะเป็นกัลยาณมิตร ผู้สอนที่ดีมีคุณภาพจะต้องเป็นกัลยาณมิตรต่อผู้ฟังเป็นสำคัญ

2. สาร (Message) ได้แก่ ผลผลิต (Output) ของความรู้สึกลึกซึ้ง ความคิด ความต้องการอารมณ์ ความรู้สึกต่าง ๆ หรือเนื้อหาสาระที่ผู้ส่งต้องการจะสื่อออกไป อาจปรากฏออกมาในรูปของภาษาพูด ภาษาเขียน หรือกิริยาท่าทาง เบอร์โลได้กล่าวถึงองค์ประกอบของสารว่ามีอยู่ 5 ส่วน คือ

- รหัสสาร (Message Codes) หมายถึง ส่วนที่เล็กที่สุดของสาร อันได้แก่ สาระ พหุญชนะ หรือวรรณยุกต์ต่าง ๆ ที่นำมาประกอบเป็นคำที่มีความหมาย รวมทั้งการใช้คำศัพท์ หรือภาษาบาลี ต้องพิจารณาว่าผู้รับสารจะเข้าใจในรหัสสารที่เป็นคำบาลี นั้นหรือไม่

- เนื้อหาของสาร (Message Content) หมายถึง สาระที่ผู้ส่งตั้งใจและต้องการที่จะสื่อออกไปยังผู้รับ เช่น “เร็ว ๆ หน่อยฉันหิวแล้ว” เป็นการบอกให้ผู้รับทำในสิ่งที่ปฏิบัติอยู่ให้เร็วขึ้น เพื่อจะได้ออกไปทานข้าว เป็นต้น

- การจัดเรียงลำดับสาร (Message Treatment) หมายถึง การเรียบเรียงเนื้อหาของสารตามรูปแบบ (Styles) ของแต่ละบุคคล มักจะขึ้นอยู่กับบุคลิภาพของผู้ส่งว่าเป็นคนที่มีบุคลิกในการสื่อสารอย่างไร เช่น เป็นคนชอบพูดจาก้าวร้าว หรือเป็นคนสุภาพ นุ่มนวล อ่อนโยน เป็นต้น

- องค์ประกอบย่อยของสาร (Elements) มีลักษณะเป็น คำหนึ่ง ประโยคหนึ่ง ย่อหน้าหนึ่ง เรื่องหนึ่ง เช่น ในการเขียนเรียงความจะประกอบไปด้วยองค์ประกอบย่อย คือ คำนำ เนื้อเรื่อง และสรุป หรือในการเขียนข่าวก็จะประกอบด้วยประโยคต่าง ๆ การพาดหัว เนื้อข่าว

- โครงสร้างของสาร (Structure) ในแต่ละภาษาจะมีโครงสร้างของภาษาที่แตกต่างกันไป เช่น ประโยคในภาษาไทยจะมีโครงสร้างโดยเรียงตั้งแต่ประธาน กริยา และกรรม หรือในการเขียนข่าวโครงสร้างของข่าวจะประกอบด้วย พาดหัวใหญ่ พาดหัวรอง เนื้อข่าวและสรุป เป็นต้น

3. ช่องสาร (Channel) ได้แก่ ช่องทางหรือตัวกลางที่ใช้ในการส่งหรือถ่ายทอดสาร เบอร์โลเชื่อว่า มนุษย์เราสามารถสัมผัสทั้ง 5 อัน ได้แก่ การมองเห็น (Seeing) การได้ยิน (Hearing) การดมกลิ่น (Smelling) การลิ้มรส (Tasting) และการสัมผัส (Touching) ในการส่งและ

ถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ อย่างไรก็ตามต่อมาเบอร์โลได้สรุปถึงช่องทางการสื่อสารไว้ 3 ลักษณะคือ

- ช่องสาร หมายถึง การเข้ารหัสและการถอดรหัส ได้แก่ การพูด ฟัง เขียน อ่าน
- ช่องทาง หมายถึง พาหนะที่บรรจุข่าวสารนั้น ได้แก่ จอภาพ หน้ากระดาษ หนังสือพิมพ์ เครื่องส่ง เครื่องรับวิทยุกระจายเสียง โทรศัพท์ เป็นต้น
- ช่องสาร หมายถึง พาหนะที่นำหรือพาหนะที่บรรจุข่าวสารนั้นไป ได้แก่ อากาศ คลื่นแสง คลื่นเสียง กล่าวคือ ถ้าเราจะอ่านหนังสือเราจำเป็นต้องใช้แสงสว่างหรือผู้ฟังจะได้ยินเสียง ก็ต่อเมื่อมีการเคลื่อนไหวหรือการสั่นสะเทือนของอากาศบริเวณรอบ ๆ นั้นเกิดขึ้น เป็นต้น

4. ผู้รับสาร (Receiver) ได้แก่ บุคคลที่เป็นผู้รับข้อมูลข่าวสารจากผู้ส่งสาร และในการสื่อสารจะสำเร็จได้หรือไม่ขึ้นอยู่กับผู้รับสารจะต้องมีคุณลักษณะ ดังนี้

- ทักษะในการสื่อสาร (Communication Skills) หมายถึง ความ สามารถ ความชำนาญในการถอดรหัส (Decoder) อันได้แก่ ความสามารถในการอ่าน การฟัง การตีความ การจับใจความของผู้รับสาร ซึ่งจะแตกต่างกันไปตามความรู้ ประสบการณ์ และระดับสติปัญญา เช่น คนที่มีความรู้สูงย่อมจับประเด็นต่าง ๆ จากสารที่ได้รับง่ายกว่าคนที่มีระดับการศึกษาต่ำกว่า
- ความรู้ (Knowledge) หมายถึง ประสบการณ์ของผู้รับสาร จากการเรียนรู้ในสิ่งต่าง ๆ ที่อาจเป็นทั้งความรู้ในแง่วิชาการหรือความรู้ในด้านอื่น ความรู้ในส่วนของผู้รับสารนั้นจะหมายถึงความรู้ขั้นพื้นฐานในการอ่านออกเขียนได้ของบุคคล
- ทัศนคติ (Attitudes) หมายถึง การรับรู้ ความรู้สึกนึกคิด ความคิดเห็นที่บุคคลมีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง บุคคลใดบุคคลหนึ่ง หรือเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่ง อาจเป็นความคิดเห็นหรือความรู้สึกที่ลึกซึ้งเหนียวแน่น เปลี่ยนแปลงได้ยาก เนื่องจากหากผู้รับสารมีความรู้สึกในทางที่ไม่ดี มีอคติ (Bias) ในทางลบกับองค์ประกอบของการสื่อสารแล้วจะทำให้เกิดการหลีกเลี่ยง ขาดความสนใจและปฏิเสธการรับข่าวสารต่าง ๆ จากผู้ส่งสารได้
- ระบบสังคมและวัฒนธรรม (Social and Culture System) ผู้รับสารเป็นบุคคลเช่นเดียวกันกับผู้ส่งสารหากอยู่ในระบบสังคม วัฒนธรรมเดียวกันย่อมมีผลต่อความรู้ ประสบการณ์ ความเข้าใจ ความเชื่อ ค่านิยม ทัศนคติ และพฤติกรรม แต่หากอยู่ในระบบสังคม วัฒนธรรมที่แตกต่างกันย่อมส่งผลให้มีความชื่นชอบ มีการคัดเลือกข้อมูลข่าวสาร หรือมีการรับรู้ข่าวสารที่แตกต่างกันไป เช่น เมื่อพูดถึง “เปรต” คนไทยที่นับถือพุทธศาสนาก็จะนึกภาพออก เข้าใจว่า “เปรต” นี้เกิดจากผลกรรม ที่ทำไว้เมื่อยังมีชีวิต แต่ถ้าพูดคำว่า “เปรต” ให้คนที่ไม่ได้อยู่ในระบบสังคมวัฒนธรรมเดียวกันฟัง ก็ทำให้เข้าใจได้ยากหรือนึกภาพไม่ออก

ดังนั้นการสื่อสารแต่ละครั้งเพื่อประสพผลสำเร็จผู้ส่งสารต้องคำนึงถึงผู้รับสารเป็นสำคัญเพราะผู้รับสารมีความแตกต่างกันทั้งด้านทักษะการสื่อสาร ความรู้ ทักษะคติ ระบบสังคมและวัฒนธรรม ผู้ส่งสารจึงควรศึกษาให้เข้าใจผู้รับสารด้วยเพื่อการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ

สรุปได้ว่าการสื่อสารตามแบบจำลองของเบอร์โล ประกอบด้วย ผู้ส่งสาร สาร ช่องทางการสื่อสารและผู้รับสาร ซึ่งองค์ประกอบแต่ละตัวมีอิทธิพลทำให้การสื่อสารนั้นประสพผลสำเร็จหรือผลล้มเหลว ดังนั้นเพื่อให้การทำหน้าที่เผยแพร่ธรรมะของพระสงฆ์เพื่ออบรมบ่มเพาะศีลธรรมให้พุทธศาสนิกชน ประสพผลสำเร็จจะต้องให้ความสำคัญกับองค์ประกอบทั้ง 4 ส่วน ได้แก่

1. ผู้ส่งสาร (Sender) หมายถึง พระสงฆ์ผู้บรรยายธรรม ซึ่งเป็นผู้ทำการเข้ารหัสสาร (Encoder) จึงต้องมีทักษะในการสื่อสาร มีความรู้ในเรื่องที่นำเสนอ มีทัศนคติที่ดีและเข้าใจระบบสังคมวัฒนธรรมแบบพุทธศาสนา รวมทั้งเป็นกัลยาณมิตรที่ดีต่อผู้รับสารด้วย
2. สาร (Message) หมายถึง หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า อันได้แก่ คุณความดี คำสั่งสอนในศาสนา หลักประเพณีปฏิบัติและกฎเกณฑ์ในศาสนา
3. ช่องสาร (Channel) หมายถึง สื่อบุคคลหรือสื่อสารมวลชนเช่นวิทยุกระจายเสียง ซึ่งต้องใช้ประสาทสัมผัสทางการได้ยิน (Hearing) เป็นหลักในการรับข้อมูลข่าวสารผ่านเครื่องรับวิทยุกระจายเสียง
4. ผู้รับสาร (Receiver) หมายถึง พุทธศาสนิกชนหรือบุคคลที่เป็นผู้รับข้อมูลข่าวสาร ต้องทำการถอดรหัสสาร (Decoder) ซึ่งการถอดรหัสสารที่ถูกต้อง ตรงตามเจตนาของผู้ส่งสารหรือไม่ ดังนั้นผู้ส่งสารจะต้องศึกษาให้เข้าใจผู้รับสาร เพื่อการถอดรหัสเข้าใจตรงกันง่ายขึ้น ทำให้การทำหน้าที่เผยแพร่ธรรมะของพระสงฆ์เพื่ออบรมบ่มเพาะศีลธรรมให้กับพุทธศาสนิกชนประสพผลสำเร็จ

แนวคิดเกี่ยวกับวิทยุกระจายเสียง

ประเทศไทยมีการส่งวิทยุกระจายเสียงด้วยการบุกเบิกริเริ่มในปี พ.ศ. 2470 โดยนายพลเอกพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน เสนาบดีกระทรวงพาณิชย์และคมนาคม ฝ่ายกองช่างวิทยุ กรมไปรษณีย์โทรเลข ได้ดำเนินการทดลองส่งวิทยุกระจายเสียงโดยใช้เครื่องส่งวิทยุโทรศัพท์ขนาดเล็ก กำลังส่งประมาณ 200 วัตต์ ณ ที่ตั้งของกองช่างวิทยุในตึกที่ทำการกรมไปรษณีย์โทรเลข (เก่า) ปากคลองโอ่งอ่างหน้าวัดราชบูรณะ (วัดเลียบ)

กองช่างวิทยุกรมไปรษณีย์โทรเลขได้ส่งวิทยุกระจายเสียงเป็นงานประจำตั้งแต่วันที่ 31 พฤษภาคม พ.ศ. 2471 เป็นต้นมา การส่งวิทยุกระจายเสียงในระยะเริ่มแรกนี้ ใช้ขนาดความถี่สูงประมาณ 8,000 กิโลเฮิร์ตซ์ (หรือที่เรียกว่า คลื่นสั้น ความยาวคลื่นประมาณ 37 เมตร) มีกำลังส่งออกอากาศ 200 วัตต์ ใช้สัญญาณเรียกขาน (Call Sign) ประจำสถานีว่า 4 พี.เจ. (HS 4 PJ)

การดำเนินการวิทยุกระจายเสียงในระยะเริ่มแรกเป็นวิทยุของรัฐโดยพยายามที่จะกระจายเสียงให้ครอบคลุมพื้นที่ให้กว้างที่สุด แต่มีปัญหาเรื่องรัศมีการส่งการรับฟังทำให้มีการจัดตั้งสถานีวิทยุในท้องถิ่นขึ้น แต่ยังคงเป็นการถ่ายทอดรายการจากส่วนกลางพร้อมทั้งเริ่มมีการทำรายการจากท้องถิ่นเข้ามาผสมบ้าง แต่ยังมีหน่วยงานราชการเป็นเจ้าของและดำเนินงานโดยเจ้าหน้าที่รัฐ ในระยะต่อมารัฐบาลได้เปิดให้ภาคเอกชนซื้อเวลาของสถานี ไปดำเนินการเพื่อแสวงหาผลกำไร ทำให้เนื้อหาที่น่าสนใจออกไปเพื่อประโยชน์ทางธุรกิจเป็นสำคัญจนทำให้การนำเสนอเนื้อหาด้านคุณธรรมจริยธรรมลดน้อยลงไป³³

ความหมายของวิทยุกระจายเสียง

ในฐานะสื่อมวลชนวิทยุกระจายเสียง หมายถึง การสื่อสารรูปแบบหนึ่งซึ่งส่งสารไปสู่มวลชนในรูปของเสียง เดิมทีเดียวยังไม่มีคำใช้เรียกกันเป็นภาษาไทย จอมพลเรือกรมพระนครสวรรค์วรพินิต ทรงใช้วิธีเรียกทับศัพท์คำว่า “Radio Telegraph” ว่า “ราดิโอโทรเลข” ต่อมาภายหลังพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงบัญญัติคำว่า “วิทยุ” ขึ้นแทนคำว่า “ราดิโอ” ต่อมาราชบัณฑิตยสถานจึงได้ให้ใช้คำเต็ม ๆ อย่างเป็นทางการว่า “วิทยุกระจายเสียง” ซึ่งมีความหมายตรงกับคำภาษาอังกฤษว่า “Radio Broadcasting”³⁴

³³ พัทธภรณ์ สายรัตน์, “การมีส่วนร่วมของประชาชนต่อรายการวิทยุชุมชน เพื่อนชุมชน ชุมชนปทุมโมศิก ตำบลพระประโทน อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม,” (วิทยานิพนธ์ มหาวิทยาลัย คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548), น. 11.

³⁴ นภาพร อัจฉริยะกุล และ อมรมาศ คงธรรม, “ความหมายและความสำคัญของวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์,” ใน เอกสารการสอนชุดวิชาความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับวิทยุและโทรทัศน์, หน่วยที่ 1 (นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2545), น. 4.

ความสำคัญของวิทยุกระจายเสียง

ความสำคัญของวิทยุกระจายเสียงสามารถแบ่งได้ 3 ประการ คือ

1. ความสำคัญของวิทยุกระจายเสียงในฐานะสื่อมวลชน วิทยุกระจายเสียงในฐานะสื่อมวลชน มีปรัชญาที่ยึดปฏิบัติกันอย่างน้อย 3 ประการ คือ

1.1 ความสำคัญในการให้ข่าวสาร เป็นการนำเสนอเรื่องราวข่าวสารต่างๆ จากทั่วทุกมุมโลกเป็นการแลกเปลี่ยนข่าวสาร รายงานข่าว วิเคราะห์และวิจารณ์ข่าว โดยมีการจัดเวลาออกอากาศเพื่อรายการข่าวไม่ต่ำกว่าร้อยละ 20 ของสัดส่วนรายการทั้งหมด

1.2 ความสำคัญในการให้ความรู้ ปัจจุบันวิทยุกระจายเสียงเสมือนเป็นอุปกรณ์การศึกษาอย่างหนึ่งทั้งในโรงเรียนและการศึกษานอกโรงเรียน เพื่อเป็นประโยชน์สำหรับการเรียนการสอนของกรมสามัญศึกษา และปัจจุบันหลายประเทศนอกจากจะกำหนดให้สถานีวิทยุกระจายเสียงจัดสัดส่วนรายการเพื่อความรู้แล้ว บางประเทศยังกำหนดให้มีสถานีวิทยุกระจายเสียงสำหรับการศึกษาโดยเฉพาะอีกด้วย

1.3 ความสำคัญในการให้ความบันเทิง ประเทศเสรีประชาธิปไตยส่วนใหญ่จะเสนอรายการบันเทิงมากกว่ารายการประเภทอื่น ๆ ซึ่งโดยทั่วไปจะกำหนดอยู่ที่ประมาณร้อยละ 50 ของสัดส่วนรายการทั้งหมด

2. ความสำคัญของวิทยุกระจายเสียงในฐานะเป็นสื่อเพื่อพัฒนาประเทศ

ความสำคัญของวิทยุกระจายเสียงในการพัฒนาประเทศในด้านต่าง ๆ สามารถแบ่งได้เป็น 3 ด้าน คือ

2.1 การพัฒนาทางการศึกษา เพราะวิทยุกระจายเสียงสามารถถ่ายทอดความรู้หรือข้อมูลข่าวสารที่ง่าย ๆ ตรงไปตรงมาและกระชับแต่มีความรวดเร็วทันต่อเหตุการณ์ผู้รับจึงไม่จำเป็นต้องมีทักษะพิเศษในการที่จะรับฟังข้อมูลมากนัก

2.2 การพัฒนาทางการเมือง การให้ความรู้เรื่องการเมืองแก่ประชาชนเป็น สิ่งที่สำคัญ รัฐบาลของทุกประเทศจำเป็นต้องแพร่กระจายความรู้เกี่ยวกับความเคลื่อนไหวทางการเมืองให้ประชาชนได้ทราบโดยทั่วถึงกันเพื่อสร้างความเชื่อถือศรัทธาทางการเมืองการปกครอง รวมทั้งสร้างความเข้าใจอันดีให้เกิดขึ้น

2.3 การพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคม ไม่ว่าจะเป็นสังคมเกษตรกรรม หรือสังคมอุตสาหกรรม ปัจจุบันจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องอาศัย สื่อวิทยุกระจายเสียงในการช่วยให้ธุรกิจมีการขยายตัวไปในทั่วทุกภูมิภาค ไม่ว่าจะเป็น การโฆษณา การประชาสัมพันธ์

3. ความสำคัญของวิทยุกระจายเสียงในฐานะเป็นเครื่องมือการสื่อสารของโลก

ความสำคัญของวิทยุกระจายเสียงในฐานะเป็นเครื่องมือการสื่อสารของโลกสามารถแบ่งได้เป็น 2 ประการ คือ

3.1 ความสำคัญในการรายงานเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในโลก เพื่อคนในโลกจะได้รับรู้เหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นได้พร้อมกันเพราะเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดอาจจะมีผลกระทบต่อประเทศอื่นๆ ได้ ไม่ทางตรง ก็ทางอ้อม มนุษย์จึงจำเป็นต้องมีการติดต่อสื่อสารและพึ่งพาอาศัยกัน

3.2 ความสำคัญในการใช้เป็นตัวที่ทำให้เกิดการพึ่งพาซึ่งกันและกันในโลก เช่น การแจ้งถึงภัยอันตรายที่จะเกิดขึ้นให้คนทั่วโลกรับรู้ว่าจะเกิดอะไรขึ้น เกิดขึ้นที่ไหน เมื่อไหร่ อย่างไร

สรุปความสำคัญของวิทยุกระจายเสียงทั้ง 3 ประการ ดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ทำให้วิทยุกระจายเสียงในฐานะสื่อมวลชนประเภทหนึ่งต้องทำหน้าที่สื่อ ในการให้ข้อมูลข่าวสารความรู้ความบันเทิง ซึ่งการเผยแพร่ธรรมะ ถือว่าเป็นการให้ความรู้และความบันเทิงจรโลงใจแก่ผู้ฟัง เพราะธรรมะเป็นความรู้ที่ถูกต้องแท้จริงนำไปพัฒนาคนในสังคมได้ ทำให้การเผยแพร่ธรรมะทางวิทยุกระจายเสียงเป็นสื่อในการพัฒนาประเทศอีกประการหนึ่ง สำหรับความสำคัญในฐานะเป็นเครื่องมือการสื่อสารของโลกนั้น พุทธศาสนาถือว่ามีความสำคัญต่อโลกอย่างมากโดยมีการจัดตั้งองค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลกขึ้น เมื่อ พ.ศ. 2508 โดยได้ตั้งสำนักงานใหญ่อย่างถาวรอยู่ในประเทศไทยอย่างเป็นทางการเมื่อ พ.ศ. 2512

การจัดรายการและการผลิตรายการวิทยุกระจายเสียง

การจัดรายการ (programme programming) หมายถึง การวางแผน คัดสรร หรือกำหนดรูปแบบรายการเพื่อการออกอากาศในช่วงเวลาต่าง ๆ และ การกำหนดเวลาการออกอากาศรายการที่คัดสรรแล้วแจ้งไว้ในตารางการกระจายเสียงของสถานี³⁵

โฮวาร์ด เอช เฮอเบอร์ท (Herbert H. Howard) ศาสตราจารย์ประจำมหาวิทยาลัย Tennessee สหรัฐอเมริกา ให้ความหมายของการจัดรายการ ไว้ว่า การจัดรายการเป็นการสร้างสรรค์ (creation) การวางแผน (planning) การกำหนดเวลาการออกอากาศรายการ (scheduling) และกำหนดรูปแบบรายการ (formats) สำหรับสื่ออิเล็กทรอนิกส์

³⁵จิราภรณ์ สุวรรณวาจกกสิกิจ, “การจัดและการผลิตรายการวิทยุกระจายเสียง,” ใน เอกสารการสอนชุดวิชาความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับสื่อสารมวลชน, หน่วยที่ 8 (นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2547), น. 356 .

สรุปได้ว่าการจัดรายการเป็นการนำนโยบาย เป้าหมายของสถานีไปสู่การปฏิบัติสะท้อนให้เห็นภาพลักษณ์ที่ชัดเจนของสถานีวิทยุฯ การวางแผนอย่างมีระบบในการจัดรายการมีผลต่อความสำเร็จของสถานีและการปฏิบัติงานของผู้เกี่ยวข้องในการกระจายเสียง

การผลิตรายการ (programme production) หมายถึง กระบวนการดำเนินการนำแผนการจัดรายการที่กำหนดไว้มาดำเนินการผลิต ให้ได้รายการเพื่อนำไปออกอากาศตามที่กำหนดไว้ในแผนผังหรือตารางการออกอากาศ³⁶

โฮวาร์ด เอช. เฮอริเบอร์ท (Herbert H. Howard) อธิบายความหมายของการผลิตว่า คือ กระบวนการดำเนินการให้ได้มาซึ่งผลผลิต (product) ของรายการเพื่อนำออกอากาศ ทั้งนี้อาจจะบันทึกลงในม้วนเทปเพื่อนำไปออกอากาศ หรือเป็นการผลิตและออกอากาศสด (live production) ตามกำหนดเวลาที่วางแผนไว้ในตารางการออกอากาศ

กระบวนการผลิตรายการ เป็นขั้นตอนที่ต้องดำเนินการเพื่อให้ได้รายการออกอากาศสู่ผู้ฟังซึ่งมีขั้นตอนดังนี้³⁷

1. ศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ นโยบายเป้าหมายของสถานีวัตถุประสงค์ในการจัดรายการ กลุ่มผู้ฟังเป้าหมาย เวลาการออกอากาศ ความยาวรายการ รูปแบบการนำเสนอรายการ ซึ่งกำหนดเป็นแนวทางคร่าว ๆ จากฝ่ายจัดรายการที่ทำงานประสานนโยบายกับผู้บริหารสถานี
2. วางแผนการผลิต เมื่อศึกษาข้อมูลแล้วจึงดำเนินการวางแผนการผลิตรายการ ซึ่งประกอบด้วย การวางแผนรายการ วางแผนปฏิบัติงาน และวางแผนบุคลากร
3. การเตรียมการก่อนการผลิตรายการ เป็นการเตรียมการด้านวัสดุรายการ เช่น การเตรียมบท จัดหาดนตรี เสียงประกอบ เป็นต้น รวมทั้งการประสานงานผู้เกี่ยวข้องให้พร้อมสำหรับการผลิตรายการด้วย
4. การผลิตรายการ เป็นการนำวัสดุรายการต่าง ๆ ที่เตรียมไว้ไปชักซ้อม บันทึก หรือออกอากาศ รายการในกรณีที่เป็นรายการสดเพื่อให้ผู้ฟังได้ฟังต่อไป
5. การประเมินกระบวนการผลิตรายการ เป็นการประเมินกระบวนการปฏิบัติงานในทุกขั้นตอนการผลิตรายการ เพื่อนำไปสู่การปรับปรุงให้คุณภาพรายการดียิ่งขึ้นและการทำงานมีประสิทธิภาพสูงขึ้น วิทยุกระจายเสียง

³⁶ เรื่องเดียวกัน, น. 357-358.

³⁷ เรื่องเดียวกัน, น. 369.

สรุปได้ว่าการผลิตรายการจึงเป็นกระบวนการให้ได้ “รายการ” เพื่อการนำไปออกอากาศนั่นเองการผลิตรายการผู้ผลิตรายการจะนำแผนงาน แนวคิดจากการจัดรายการไปพัฒนาให้เกิดความเป็นรูปธรรมเป็นบท และนำไปสู่กระบวนการผลิตเป็นรายการนำเสนอให้ผู้ฟังต่อไป

ประเภทของรายการวิทยุกระจายเสียง

การที่ต้องแบ่งประเภทของรายการวิทยุกระจายเสียงเพราะวิทยุกระจายเสียงจัดว่าเป็นสื่อมวลชนประเภทหนึ่งซึ่งมีหน้าที่ในการให้ข่าวสาร ความรู้ ความบันเทิงและบริการสาธารณะแก่ประชาชน เนื่องจากวิทยุกระจายเสียงต้องอาศัยคลื่นแม่เหล็กไฟฟ้าในอากาศซึ่งถือเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ทุกคนมีสิทธิเป็นเจ้าของและยังเป็นตัวนำส่งสัญญาณไปยังผู้รับ ดังนั้นจึงเป็นหน้าที่ของรัฐที่จะตอบสนองให้เกิดประโยชน์และความสุขแก่ประชาชน ด้วยเหตุนี้ปรัชญาทางวิทยุกระจายเสียงจึงมักแบ่งประเภทรายการวิทยุกระจายเสียงออกเป็นประเภทใหญ่ ๆ 3 ประเภท คือ

1. รายการประเภทข่าวสาร คือ รายการที่มีวัตถุประสงค์เพื่อเสนอข้อมูลข่าวสารอย่างกว้างขวางเพื่อให้กับประชาชนรับรู้ได้ทันต่อสถานการณ์
2. รายการประเภทความรู้และการศึกษา คือ รายการที่อธิบาย ให้คำแนะนำหรือก่อประโยชน์ในทางเสริมการศึกษาแก่ประชาชนจาก “ผู้ที่ไม่รู้เป็นผู้รู้” จาก “ผู้รู้่น้อยเป็นผู้รู้มาก”
3. รายการประเภทความบันเทิง คือ รายการที่ฟังแล้วก่อให้เกิดความเพลิดเพลินทางอารมณ์ไม่มุ่งเนื้อหาทางด้านวิชาการ

นอกจากนี้ในบางประเทศยังได้แบ่งประเภทรายการมากกว่าที่กล่าวมาแล้วอีกประเภทหนึ่ง คือ ประเภทบริการสาธารณะ (Public Service) คือ รายการที่ให้บริการข่าวสาร ความรู้ ประกาศ หรือเนื้อหาสาระที่มีประโยชน์ต่อสังคมโดยไม่คิดค่าบริการในการเผยแพร่ เช่น รายการจราจรของ จส.100 หรือรายการวิทยุร่วมด้วยช่วยกัน เป็นต้น

รูปแบบรายการวิทยุกระจายเสียง

การแบ่งรูปแบบรายการวิทยุกระจายเสียง มีวัตถุประสงค์สำคัญดังนี้

1. เพื่อให้สอดคล้องและเหมาะสมกับเนื้อหารายการ ธรรมชาติของวิทยุกระจายเสียงเป็นสื่อที่ใช้ “เสียง” ในการสื่อสารกับผู้ฟังเพียงอย่างเดียว ไม่ว่าจะเป็นเสียงพูด เสียงดนตรี เสียงประกอบเพื่อสร้างความหมายให้กับผู้ฟัง ดังนั้นวิทยุกระจายเสียงจึงพัฒนามาจากยุคแรก ๆ ที่มีแต่เสียงดนตรีก็เริ่มมีเสียงผู้ประกาศเพิ่มขึ้นด้วย แต่ผู้ฟังก็ยังคงฟังรายการที่มีรูปแบบซ้ำ ๆ และ

ที่สำคัญ คือ สถานีมีเนื้อหาสาระหลายประเภทที่ต้องการส่งให้ผู้ฟังไม่ว่าจะเป็นข้อมูลข่าวสาร ความรู้ ข้อเท็จจริง เพลง ดนตรี รวมทั้งจินตนาการของผู้ผลิตรายการ ทำอย่างไรจะส่งข่าวสาร เสนอ ผู้ฟังอย่างเหมาะสม จึงจำเป็นต้องมีการคิดรูปแบบรายการขึ้นมาเพื่อให้สอดคล้องกับเสียงในการสื่อ ความหมายและเนื้อหาสาระที่จะนำเสนอ เช่น ข้อเท็จจริงนำเสนอในรูปแบบข่าวอ่าน การสัมภาษณ์ ความรู้อาจนำเสนอในรูปแบบสารคดี นิติสาร สนทนา บันเทิงนำเสนอในรูปแบบละครวิทยุ ปกติกะหรือวาไรตี้ เพลงยอดนิยม เป็นต้น

2. เพื่อสนองความต้องการของผู้ฟังทุกกลุ่ม วิทยุกระจายเสียงเป็นสื่อมวลชนที่มี ผู้ฟัง มากมายที่มีความแตกต่างกันทั้งลักษณะประชากรศาสตร์ (เพศ วัย การศึกษา อาชีพ ฐานะทาง เศรษฐกิจ) รวมทั้งค่านิยม ทักษะคิด ความคิดเห็นที่แตกต่างกัน ดังนั้นสถานีวิทยุกระจายเสียงจึงต้องมีการผลิตรายการสนองตอบต่อกลุ่มผู้ฟัง เช่น รายการเพลงสำหรับผู้ฟังในวัยต่าง ๆ รายการข่าวสาร การจราจร รายการวิจารณ์ข่าว รายการตอบปัญหาการลงทุนในตลาดหุ้น เหล่านี้ต่างมีความหลากหลาย เพื่อดึงดูดผู้ฟังให้มาฟังรายการของสถานี

3. เพื่อสร้างความหลากหลาย อันจะก่อให้เกิดความดึงดูดใจต่อกลุ่มผู้ฟังรายการ วิทยุกระจายเสียงจัดเป็นสื่อมวลชนที่ผู้ฟังได้ยินแต่เสียง ต้องจินตนาการภาพขึ้นมาเอง ดังนั้น จึงต้องอาศัยสมาธิในการฟังมาก แต่โดยความเป็นจริงแล้วการฟังวิทยุที่ผู้ฟังไม่ได้ตั้งใจฟังเสีย ที่เดียว ส่วนมากจะทำกิจกรรมอื่นควบคู่กันไปด้วย ดังนั้นหากรายการมีรูปแบบเดียวผู้ฟังก็จะหมด สมาธิในการฟังทำให้ฟังแล้วผ่านเลยไป ประกอบกับธรรมชาติของมนุษย์ที่ไม่ชอบความซ้ำซากจำเจ

ดังนั้น รายการจึงต้องมีหลายรูปแบบแต่ละรูปแบบก็จะมีองค์ประกอบทางด้านดนตรี เพลง ความแตกต่างของเสียงพูดเข้ามา อันก่อให้เกิดความหลากหลายน่าติดตาม

สรุปแนวคิดเกี่ยวกับวิทยุกระจายเสียงที่กล่าวมาข้างต้นได้ว่าวิทยุกระจายเสียงมี ความสำคัญทั้งในฐานะสื่อมวลชน ในฐานะสื่อเพื่อพัฒนาประเทศ และในฐานะเป็นเครื่องมือการ สื่อสารของโลก ความสำคัญทั้ง 3 ประการ มีผลต่อการจัดรายการเพื่อนำนโยบาย เป้าหมายของ สถานีไปสู่การปฏิบัติในการดำเนินงานผลิตรายการเพื่อให้ได้ “รายการ” นำไปออกอากาศนั่นเอง ซึ่งรายการต่าง ๆ สามารถแบ่งประเภทของรายการวิทยุกระจายเสียงได้ 3 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

1. รายการประเภทข่าวสาร
2. รายการประเภทความรู้และการศึกษา
3. รายการประเภทความบันเทิง

นอกจากนี้บางประเทศยังแบ่งรูปแบบรายการเป็นรายการประเภทบริการสาธารณะ อีกด้วย โดยมีวัตถุประสงค์ในการแบ่งรูปแบบรายการเพื่อให้สอดคล้องและเหมาะสมกับเนื้อหา รายการเพื่อสนองความต้องการของผู้ฟังทุกกลุ่มและเพื่อสร้างความหลากหลายให้กับกลุ่มผู้ฟัง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่นำมาศึกษาวิเคราะห์

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่า พระพุทธศาสนาจะเจริญรุ่งเรืองหรือคงอยู่เพื่อเป็นประโยชน์กับคนในสังคมได้มากน้อยเพียงใดนั้นต้องอาศัยพระสงฆ์ ทำการเผยแผ่หลักธรรมให้คนในสังคมเข้าใจและเข้าถึง แต่การศึกษาวิจัยในปัจจุบันพบว่าความรู้ลึกซึ้งในหลักธรรมเพียงประการเดียวไม่เพียงพอที่จะทำให้คนในสังคมหันมาสนใจได้ พระสงฆ์ต้องมีกลวิธีสื่อสารที่ทันกับยุคสมัยเหมาะสมกับผู้รับสารด้วย

อำนวยการ ยัสโยธา ศึกษาวิจัยเรื่อง “ภูมิปัญญาการนำทางสู่เนื้อธรรมของท่านพุทธทาส” เป็นการวิจัยเชิงปรัชญาศาสนา (Philosophical religion research) มีวัตถุประสงค์ที่จะแสวงหาคำตอบว่าท่านพุทธทาสใช้กลวิธีชักจูงผู้คนให้หันมาสนใจธรรมะ และรู้จักยับยั้งชั่งใจ วิถีแห่งธรรม มาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้อย่างไร ผลการวิจัยพบว่า ท่านพุทธทาสใช้ภูมิปัญญาอย่างเป็นลำดับขั้นตอน คือ ในขั้นแรกท่านได้ สร้างความชอบธรรมให้แก่ระบบคิด โดยประกาศนามอุทิศตนเป็น “พุทธทาส” แล้วนำหลักคำสอนที่ท่านถือว่าเป็น “หัวใจ” ของพุทธศาสนาเรื่อง “ความไม่ยึดมั่นถือมั่น” ภูมิปัญญาก้าวนำทางที่นำมาใช้มีหลายรูปแบบ สรุปได้ดังนี้

1. เน้นความแปลกใหม่ ทันสมัย และไม่ซ้ำแบบใคร
2. นำปรัณธรรมในอสังคตภาษามาตีความประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับกาลสมัย
3. มุ่งความสำเร็จประโยชน์ในกาลชาติปัจจุบัน ไม่ต้องรอจนถึงวันตายในชาติหน้า
4. สร้างทฤษฎีสองภาษาขึ้นใช้แก้ปัญหาการณ์ที่พระวณะขัดแย้งกันเอง โดยการสร้างศัพท์แปลกใหม่ รวมทั้งเลือกใช้ภาษาให้เหมาะสมกับพื้นเพของบุคคล
5. ผลิตสื่อและอุปกรณ์การสอนหลายรูปแบบ ที่รู้จักกันอย่างกว้างขวาง คือ โรงมหรสพทางวิญญาณ
6. สอนธรรมะด้วยหลากหลายวิธี ทั้งเขียนหนังสือ เทปธรรมะและภาพปริศนาธรรม
7. เผยแผ่ธรรมะทั้งในสถานที่และธรรมะสัญจร
8. ทำตนเป็นคน “หลอกรอบ” ประยุกต์คำสอนต่างลัทธินิกายมาใช้ โดยไม่คำนึงถึงความเถรวาท มหายาน หรือลัทธินิกายใดแต่มุ่งความสำเร็จประโยชน์และส่งเสริมความเข้าใจระหว่างศาสนาเป็นสำคัญ
9. ก่อตั้ง “คณะธรรมทาน” เป็นองค์กรหรือคณะทำงานและออกหนังสือพิมพ์ “พุทธศาสนา” เพื่อใช้เป็นกระบอกเสียง

10. ผ่ากรมรดกธรรม และสร้างเครือข่ายสหายนธรรมไว้สืบทอดพุทธศาสนา

ทั้ง 10 ประการนี้เป็นภูมิปัญญาการนำทางสู่เนื้อธรรม แต่เนื้อหาสาระยังประกอบด้วยบทเรียนแห่งชีวิตและการต่อสู้วิถีเอาชนะอุปสรรคและความพยายามที่จะพิสูจน์อุดมการณ์ที่คิดฝันภายใต้ปรัชญาชีวิตที่ว่า “เป็นอยู่อย่างต่ำ มุ่งกระทำอย่างสูง” ซึ่งสามารถนำมาเป็นแบบอย่างที่ดีสำหรับบทเรียนแห่งชีวิตสืบไป

งานวิจัยดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าท่านพุทธทาส อาศัยหลักการสื่อสารที่ทันสมัยและแปลกใหม่ มาช่วยในการนำทางสู่เนื้อธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ

พระครูศรีปริยัติวิกรม (วัชรพงษ์ ทินนาโก) “ศึกษาเทคนิคและรูปแบบการเผยแผ่พุทธธรรมของพระเทพสิงหนราจารย์ (จรัญ จิตฺตมฺโม) วัดอัมพวัน จังหวัดสิงห์บุรี” ผลการศึกษาพบว่า พระเทพสิงหนราจารย์ (จรัญ จิตฺตมฺโม) ได้ใช้เทคนิคและรูปแบบการเผยแผ่พุทธธรรมโดยยึดแนวการสอนและการสื่อสารตามแนวพุทธ ผสมผสานกับหลักนิเทศศาสตร์ เพื่อสื่อหลักคำสอนจากพระไตรปิฎกและการสอนวิปัสสนากรรมฐานตามแนวสติปัฏฐาน ๔ โดยการเผยแผ่ประสบผลสำเร็จอย่างสูงยิ่งเพราะได้ดำเนินการตามเทคนิคและรูปแบบการสื่อสารตามแนวพุทธ โดยนำเอาเทคโนโลยีสารสนเทศสมัยใหม่ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ เทป วีดีโอ หนังสือ และสื่อสารมวลชนอื่น ๆ เข้ามาช่วยและตัวท่านเองก็มีกลยุทธ์ในการโน้มน้าวใจให้ผู้ฟังเกิดความศรัทธา กล่าวหาญ เลื่อมใสเร้าใจ อย่างฟังและนำไปปฏิบัติตาม ซึ่งกลยุทธ์ในการโน้มน้าวใจนี้ผู้เผยแผ่ธรรมะสามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างยิ่งยวดต่อพระพุทธศาสนาต่อไปได้

ผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่าสื่อสารมวลชนมีส่วนช่วยให้งานเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้รับความสนใจจากประชาชนมากขึ้น แต่การนำสื่อสารมวลชนมาช่วยในงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้มีประสิทธิภาพได้นั้นผู้ส่งสารต้องมีความสามารถในการใช้สื่อเหล่านั้นด้วยไม่เช่นนั้นก็อาจไม่ได้รับประโยชน์เท่าที่ควรหรืออาจต้องประสบปัญหาบางประการที่ต้องแก้ไข ซึ่งสามารถศึกษาปัญหาได้จากงานวิจัยของ

พระศรีอาริยะ ปิยสีโล ศึกษาวิจัยเรื่อง “การบริหารและรูปแบบรายการวิทยุกระจายเสียงที่เหมาะสมในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่เยาวชนของวิฑูรชนวนวัดสามพราน จังหวัดนครปฐม” ผู้วิจัยศึกษาถึงการบริหารและรูปแบบรายการวิทยุกระจายเสียงที่เหมาะสมในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่เยาวชนของวิฑูรชนวน วัดสามพราน ผลการศึกษาพบว่า การผลิตรายการเผยแผ่ธรรมะของวัดสามพรานให้แก่กลุ่มเยาวชน ต้องประสบปัญหาผู้จัดรายการมีไม่เพียงพอ หรือที่มีอยู่ก็ขาดความรู้ในเรื่องของธรรมะ จึงทำให้ขาดความต่อเนื่องในการออกอากาศขาดความเอาใจใส่ ขาดทักษะ เทคนิคลีลาในการพูด ขาดประสบการณ์ และความรู้ในข้อมูลข่าวสารทางโลก ในส่วนของเนื้อหารายการของสถานีพบว่า ส่วนใหญ่จะเกี่ยวกับการปฏิบัติธรรม

รักษาศิล เจริญจิตภาวนา ซึ่งเป็นเนื้อหาธรรมะที่หนัก และลึกซึ้ง ทำให้ไม่เหมาะแก่เยาวชน รวมทั้งเวลาในการนำเสนอให้เวลานานเกินไป ทำให้เยาวชนเกิดความเบื่อหน่าย และช่วงเวลาในการออกอากาศก็ไม่ตรงกับเวลาว่างของเยาวชน เมื่อสอบถามเยาวชนพบว่า รูปแบบรายการธรรมะที่เหมาะสมกับเยาวชนคือรายการเพลง รายการสนทนาปัญหาเยาวชน และรายการละครที่สอดแทรกธรรมะ ส่วนผู้จัดรายการนั้นจะต้องมีภาพลักษณ์ที่ดี มีความประพฤติดีเป็นแบบอย่าง มีความรู้ดีในเรื่องธรรมะ ใช้ภาษาถูกต้อง น่าเลียงไพเราะ มีเทคนิคและลีลาในการจัดรายการธรรมะให้สนุกสนาน เนื้อหาควรเป็นธรรมะที่สั้นเข้าใจง่าย ควรเปิดโอกาสให้มีการตอบปัญหาธรรมะในรายการ โดยเวลาในการออกอากาศที่เหมาะสมคือ 30 นาที ในวันหยุดหรือวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา คือ ช่วงเวลา 15.00-20.00 น. วันจันทร์-ศุกร์ คือ ช่วงเวลา 18.00-20.00 น.

ผลงานวิจัยดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าการใช้สื่อสารมวลชนเข้ามาช่วยเผยแผ่ธรรมะนั้นต้องมีการวางแผนการใช้สื่อให้สอดคล้องกันทั้งทางด้านบุคลากร รูปแบบรายการ เนื้อหา วาจาภาษาและช่วงเวลาที่เหมาะสมเป็นต้น ไม่เช่นนั้น อาจไม่ได้รับความสนใจจากผู้รับสาร ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ

บำรุง สุขพรรณ ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการเผยแผ่ศีลธรรมต่อประชาชนทางสถานีวิทยุกระจายเสียงในประเทศไทย” ผลการศึกษาพบว่า พฤติกรรมการรับฟังรายการเผยแผ่ธรรมะทางวิทยุกระจายเสียงของกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ไม่ค่อยได้รับฟังรายการเผยแผ่ธรรมะ และมีเวลาในการรับฟังรายการ 1-2 ชั่วโมงต่อวัน มีระยะเวลาในการติดตามรับฟังรายการประมาณ 2 ปี โดยฟังรายการเรื่อย ๆ ตั้งใจฟังบ้างในบางครั้ง และกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ชอบฟังรายการที่บ้าน เวลา 22.00 น. ส่วนเนื้อหาการเผยแผ่ธรรมะ กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ชอบเนื้อหาเกี่ยวกับการดำรงชีวิต การครองเรือน การอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม ข้อเสนอแนะและความคิดเห็น ๆ กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เห็นว่าเนื้อหา รูปแบบของรายการเผยแผ่ธรรมะคืออยู่แล้ว และเห็นว่าการนำเสนอรายการเผยแผ่ธรรมะของพระสงฆ์ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงควรประยุกต์ให้เข้ากับเหตุการณ์ปัจจุบันมากกว่านี้ และเห็นว่าพระผู้ดำเนินรายการเผยแผ่ธรรมะควรระมัดระวังวาจาที่ขัดกับหลักพระวินัย

ผลการวิจัยที่กล่าวมาแสดงให้เห็นว่าผู้รับสารไม่ได้ให้ความสนใจเฉพาะเนื้อหาธรรมะเท่านั้นแต่ยังให้ความสนใจกับองค์ประกอบอื่น ๆ ด้วย ดังนั้นพระสงฆ์ในฐานะผู้ส่งสารจะต้องรู้จักประยุกต์ การเผยแผ่ธรรมะให้ตรงกับความต้องการของผู้รับสารด้วย พระสงฆ์จึงต้องให้ความสำคัญกับการศึกษาพฤติกรรมของกลุ่มผู้รับสารว่ามีความต้องการอย่างไร ดังเช่นงานวิจัยของ

พระปลัดสุบิน วชิรปัญโญ (สิงห์ทอง) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษาพฤติกรรมของผู้ฟังรายการธรรมะจากสถานีวิทยุกองพลทหารม้าที่ ๒ : รายการเสียงธรรมจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย”

ลงกรณราชวิทยาลัย” ศึกษาจากกลุ่มตัวอย่างเฉพาะประชาชนที่รับฟังรายการธรรมะจากสถานีวิทยุ กองพลทหารม้าที่ ๒ ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑลซึ่งเข้าไปร่วมกิจกรรมที่วัดในวันพระ ในวันอาทิตย์และในวันสำคัญในทางพุทธศาสนาจำนวน 300 คน พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็น เพศหญิงมีอายุระหว่าง 40-60 ปี มีอาชีพแม่บ้าน มีรายได้ต่อเดือนต่ำกว่า 5,000 บาท ระดับการศึกษา ขั้นมัธยมศึกษา กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ติดตามฟังรายการในช่วงวันจันทร์-ศุกร์ เวลา 20.00-01.00 น. และ 5.30-10.00 น. ส่วนวันเสาร์-อาทิตย์ กลุ่มตัวอย่างจะติดตามฟังในช่วง 01.00-05.30 น. ส่วน เนื้อหารายการที่กลุ่มตัวอย่างต้องการฟังมากที่สุด คือ รายการธรรมก่อนนิทรา

ผลการวิจัยทำให้ทราบถึงความต้องการของกลุ่มผู้รับสารที่มีต่อรายการธรรมะทาง วิทยุกระจายเสียง ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการนำมาพัฒนาปรับปรุงการเผยแพร่ธรรมะให้เหมาะสมกับ กลุ่มผู้รับสาร และให้เหมาะสมกับสื่อที่ใช้ในการส่งสารด้วย โดยสื่อวิทยุกระจายเสียงถือว่าเป็นสื่อ หนึ่งที่เหมาะสมในการเผยแพร่ธรรมะเพื่ออบรมบ่มเพาะศีลธรรมให้กับพุทธศาสนิกชน เพียงแต่ผู้ เผยแพร่ธรรมะต้องรู้จักนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสื่อวิทยุกระจายเสียงและตรงกับ ความต้องการของกลุ่มผู้รับสารด้วย เพื่อให้พระพุทธศาสนาได้ดำรงคงอยู่และเป็นประโยชน์กับคน ในสังคมสืบต่อไป

สรุปประเด็นงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องข้างต้น สามารถสรุปประเด็นที่สำคัญได้ดังนี้

1. สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย พบว่า คุณค่าของ พระพุทธศาสนาในอดีตมีสูงมากกว่าในปัจจุบันเนื่องจากในอดีตวัดเป็นแหล่งความรู้ พระภิกษุเป็น ผู้นำแห่งปัญญาชน แต่ปัจจุบันสังคมเปลี่ยนแปลง มีการรับวัฒนธรรมตะวันตกอย่างเต็มรูปแบบ จนละเลยคุณธรรม จริยธรรม ก่อให้เกิดความคิดที่จะปฏิรูปศาสนาเพื่อให้เป็นแหล่งความรู้แก่สังคม และให้คนในสังคมมีที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจในการดำเนินชีวิต ตามแนวทางที่ถูกที่ควร
2. การนำทางสู่เนื้อธรรมเพื่อให้ประชาชนเข้าใจและเข้าถึงหลักธรรมนั้น พระสงฆ์ต้อง มีกลวิธี เทคนิคและรูปแบบในการเผยแพร่ที่ทันกับยุคสมัย มีการใช้ประโยชน์จากสื่อมวลชน เช่น วิทยุ โทรทัศน์ และสิ่งพิมพ์ เป็นต้น เข้ามาช่วยงานเผยแผ่พุทธธรรมเพื่อให้เข้าถึงผู้รับสารได้มากขึ้น
3. บทบาทของสื่อมวลชนในการเผยแพร่และปลูกฝังค่านิยมที่พึงประสงค์ต่อเยาวชน ไทย พบว่า สื่อมวลชนที่มีบทบาทมากคือ วิทยุกระจายเสียงและโทรทัศน์ ส่วนหนังสือพิมพ์ ภาพยนตร์และสิ่งพิมพ์มีบทบาทน้อย ดังนั้นการเลือกใช้สื่อต้องให้เหมาะสมกับผู้รับสารด้วย

4. พฤติกรรมการเปิดรับรายการธรรมะทางวิทยุกระจายเสียงและโทรทัศน์ พบว่า ส่วนใหญ่มีการเปิดรับฟังและรับชมรายการธรรมะนาน ๆ ครั้ง โดยให้เหตุผลว่าเวลาในการ ออกอากาศของรายการธรรมะไม่สะดวกเปิดรับ และการนำเสนอยังขาดความน่าสนใจอีกทั้งภาษา ที่ใช้เข้าใจยาก แต่ถึงอย่างไรผลการศึกษาก็ยังพบว่าผู้ฟังส่วนใหญ่เมื่อฟังแล้วจะนำเอาหลักธรรม คำสอน ตลอดจนความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาไปใช้ในชีวิตประจำวัน แสดงให้เห็นว่าผู้รับสาร ยังให้ความสำคัญกับหลักธรรมะ เพียงแต่ขาดโอกาสในการเข้าถึงและขาดแรงดึงดูดที่น่าสนใจจาก วิธีการนำเสนอ

5. บทบาทของพระสงฆ์ในการเผยแผ่ธรรมะต่อประชาชนทางสถานีวิทยุกระจายเสียง พบว่า ประสพปัญหาผู้จัดรายการมีไม่เพียงพอ หรือที่มีอยู่ก็ขาดความรู้ในเรื่องของธรรมะ จึงทำให้ ขาดความต่อเนื่องในการออกอากาศ ขาดความเอาใจใส่ ขาดทักษะ เทคนิคลีลาในการพูด ขาด ประสบการณ์ และความรู้ในข้อมูลข่าวสารทางโลก การนำเสนอรายการเผยแผ่ธรรมะของพระสงฆ์ ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงควรประยุกต์ให้เข้ากับเหตุการณ์ปัจจุบันมากกว่านี้ และเห็นว่าพระ ผู้ดำเนินรายการเผยแผ่ธรรมะควรระมัดระวังการใช้ภาษาและวาจาที่ขัดกับหลักพระวินัย ดังนั้น ในฐานะผู้ส่งสารที่ดีจำเป็นต้องศึกษาความต้องการของผู้รับสาร เพื่อนำมาปรับปรุงกระบวนการ สื่อสารให้มีประสิทธิภาพตามที่คาดหวังไว้